

Masarykova univerzita

Filozofická fakulta

Ústav slavistiky

Chorvatský jazyk a literatura

Katarína Kösegiová

Slovosled v chorvátčine v porovnaní so slovenčinou

Bakalárska diplomová práca

Vedúci práce: Mgr. Pavel Krejčí, Ph.D.

2014

Prehlasujem, že som bakalársku diplomovú prácu vypracovala
samostatne pod odborným dohľadom vedúceho práce
a s využitím uvedenej literatúry.

.....

Podpis autora práce

Týmto ďakujem vedúcemu práce Mgr. Pavlovi Krejčímu Ph.D. za jeho drahocenný čas, ktorý mi venoval počas konzultácií, za jeho užitočné rady, pripomienky a motiváciu. Ďakujem aj Mgr. Mirne Stehlíkovej Ďurasek za pomoc pri výbere literatúry. Veľká vďaka patrí mojej rodine a Ing. Samuelovi Šramkovi za ich podporu, lásku a vytvorenie pevného zázemia.

Obsah

1 ÚVOD	1
2 ÚVOD K SLOVOSLEDU.....	3
3 SLOVOSLED V ROVINE GRAMATICKEJ.....	6
3.1 PREDIKATÍVNA SYNTAGMA.....	6
3.2 SUBORDINATÍVNA SYNTAGMA.....	7
3.2.1 SLOVESNÁ SUBORDINATÍVNA SYNTAGMA	8
3.2.2 MENNÁ SUBORDINATÍVNA SYNTAGMA	8
3.3 KOORDINATÍVNA SYNTAGMA.....	15
4 SLOVOSLED V ROVINE VÝZNAMOVEJ.....	17
4.1 VÝCHODISKO A JADRO VÝPOVEDE.....	17
4.2 SPÔSOBY REALIZÁCIE VÝCHODISKA VO VÝPOVEDI.....	18
4.3 SPÔSOBY REALIZÁCIE JADRA VO VÝPOVEDI	20
4.4 VZÁJOMNÉ PORADIE VÝCHODISKA A JADRA VO VÝPOVEDI.....	22
4.5 TRICHOTÓMIA VÝPOVEDE.....	24
4.6 INTONÁCIA VO VÝPOVEDI A JEJ SÚVISLOSŤ S AKTUÁLNYM ČLENENÍM	25
5 KONTEXTOVÉ SLOVÁ - KLITIKY	28
5.1 MIESTO ENKLITÍK V CHORVÁTČINE V POROVNANÍ SO SLOVENČINOU	30
5.2 MIESTO PROKLITÍK V CHORVÁTČINE V POROVNANÍ SO SLOVENČINOU.....	33
6 JEDNOTLIVÉ VETNÉ ČLENY A ICH SLOVOSLED.....	36
6.1. HLAVNÉ VETNÉ ČLENY.....	36
6.1.1 PREDIKÁT.....	36
6.1.2 SUBJEKT	41
6.1.3 KONGRUENCIA SUBJEKTU A PREDIKÁTU	42
6.2 VEDĽAJŠIE VETNÉ ČLENY	43
6.2.1 OBJEKT.....	43
6.2.2 ATRIBÚT	44
6.2.3 PRÍSLOVKOVÉ URČENIE	46
6.2.4 PRÍSTAVOK	48
6.2.5 DOPLNOK	50
7 ZÁVER.....	52
8 SAŽETAK.....	55
9 LITERATÚRA	56
9.1 PRIMÁRNA LITERATÚRA	56
9.2 SEKUNDÁRNA LITERATÚRA.....	57
9.3 INTERNETOVÉ ZDROJE.....	57

1 ÚVOD

Ústrednou témou tejto práce je slovosled v chorvátčine a slovenčine. Nezaoberá sa však len slovoslednými princípmi v každom jazyku zvlášť; navzájom porovnáva teoretické danosti dvoch skúmaných jazykov a jednotlivé pravidlá i výnimky demonštruje na príkladoch z odborných príručiek aj z vybranej beletrie – konkrétne z novely chorvátskeho autora Mira Gavrana *Judita* a jej slovenského prekladu. Na tomto diele práca stavia aj svoju praktickú časť, a to tak, že do textu je pri jednotlivých kapitolách začlenených vždy niekoľko príkladov (výpovedí alebo ich častí) z chorvátskeho originálu a slovenského prekladu, na ktorých skúma, do akej miery sa prekladateľ drží pôvodného slovosledu a kedy už slovosled mení, prípadne, či je táto zmena zapríčinená gramatickými pravidlami konkrétneho jazyka, úzom jazyka alebo subjektívnym prístupom prekladateľa.

Téma práce bola zvolená z viacerých dôvodov. V prvom rade, určovanie sledu slov nie je vždy jednoduché, hlavne v slovanských jazykoch, ktoré majú pomerne voľný slovosled. Napriek tomu v nich existujú princípy, ktoré nemožno porušovať. Problematika slovosledu je v chorvátčine aj slovenčine síce dostačujúco spracovaná, ale len v každom jazyku zvlášť. Táto práca by mohla byť užitočná hlavne slovensky hovoriacim študentom chorvátskeho jazyka - práca sa snaží byť jednoduchým sprievodcom slovoslednými zákonitosťami chorvátčiny a slovenčiny a zhrňa spoločné pravidlá a zásadné rozdiely medzi nimi.

Samotné jadro práce je štrukturované do štyroch hlavných kapitol, z ktorých každá nahliada na slovosled z určitej perspektívy. Kapitola *Úvod k slovosledu* nás oboznamuje s termínom *slovosled* a s faktom, že sa naň dá nahliadať rôzne, z čoho môžu plynúť isté nepresnosti v definovaní a chápaní problematiky. Preto kapitola okrem iného definuje základné pojmy – *veta* a *výpoveď* – s ktorými práca operuje. Ďalšie dve kapitoly už spracovávajú samotný slovosled: poradie slov v slovných spojeniach – syntagmách, a teda nahliadanie na slovosled v rovine gramatickej, a poradie častí výpovede v rovine významovej. Samostatná kapitola o poradí takzvaných klitik spracováva (pre cudzinca azda najkomplikovanejšiu) otázku poradia týchto neprízvučných slov vo vete. Posledná kapitola sa už venuje jednotlivým vetným členom a ich obvyklému zaradeniu do vety.

Keďže slovosled je problematika veľmi obsiahla a náročná, k jej spracovaniu nepostačujú všeobecné gramatické príručky. Za základný a pre mňa najvyhovujúcejší zdroj som považovala príručku J. Mistríka – *Slovosled a vetosled v slovenčine*, ktorá ako jediná z dostupných predstavovala dostatočne obsiahly a tiež pomerne prehľadný zdroj informácií. Napriek tomu, že je to príručka

staršieho dáta, považujem ju za aktuálnu, pretože problematika slovosledu je "stála" a nevyžaduje pravidelnú aktualizáciu. Použila som aj ďalšie slovenské a české príručky (české samozrejme len ako zdroj všeobecných informácií). Vzhľadom na snahu o neprekročenie primeraného rozsahu práce som pri definovaní všeobecných pojmov či delení nevyberala vždy poznatky z chorvátskych aj slovenských príručiek zároveň; tam, kde je jasné, že definícia či pravidlo platí pre obidva jazyky, postačil mi jeden zdroj.

Pre praktickú časť začlenenú do textu som zvolila už spomenutú novelu *Judita*, ktorá je modernou verziou biblického príbehu o Judite. Tento text je na jednej strane ukážkou súčasného štandardného chorvátskeho (a v preklade slovenského) jazyka a preto na ňom možno demonštrovať súčasné pravidlá slovosledu, no zároveň, keďže sa jedná o podobu biblického príbehu, obsahuje množstvo prvkov neštandardného poradia slov a archaizujúcich prostriedkov. Aby som sa vyhla veľkému množstvu citácií ilustračnej literatúry, ako odkaz pri konkrétnych príkladoch budem používať vlastné označenie, a to (H, číslo strany) pre chorvátsky originál a (S, číslo strany) pre slovenský preklad. Pre ilustráciu všeobecne daných pravidiel budem v niektorých prípadoch používať príklady priamo z odborných príručiek, ktoré o danej problematike hovoria, prípadne použijem vlastný príklad.

2 ÚVOD K SLOVOSLEDU

Slovosled (chorv. *redosljed*) je termín bežne používaný a pre každého užívateľa jazyka znamená jednoducho sled slov. Pre jazykovedné účely je však potrebné tento termín spresniť, pretože pri skúmaní vetných komponentov nejde len o poradie samotných slov, ale, ako upozorňuje Mistrík, aj o „poradie celých významových častí alebo kontextových slov“.¹

Zdroje z oblasti lingvistiky sa zhodujú v tom, že zakladateľom teórie slovosledu u nás (myslíme v československom prostredí a predpokladajme, že sa ďalej rozširovala do celej strednej a juhovýchodnej Európy) bol Vilém Mathesius, všestranne zameraná osobnosť českého lingvistického prostredia. Jeho téza spočíva v tom, že základným slovosledným činiteľom v češtine je aktuálne členenie vety, vedľajšími činiteľmi sú rytmický a gramatický činiteľ a členská spolupatričnosť, okrem nich ďalšie, príležitostné činitele. Priniesol do češtiny (tým pádom aj do príbuzných jazykov - pozn. aut.) princíp aktuálneho členenia výpovede – teda členenie na časť známu a novú, rozlíšenie subjektívneho a objektívneho členenia výpovede a tiež spracoval problematiku gramatického činiteľa ovplyvňujúceho slovosled.²

Všeobecne platí, že lingvisti rôznych národností sa navzájom ovplyvňujú, viac či menej dodržiavajú princípy už existujúcich teórií, inovujú ich a prispôsobujú „svoju“ jazyku. Individuálny prístup a odlišnosti v jednotlivých teóriách nezávisia len od individuality každého jazyka, ale môžu vzniknúť napríklad aj rôznym chápaním pojmov či rozdielnym nahliadaním na problematiku slovosledu. Z týchto dôvodov sa v práci vynasnažím jednak dôsledne rozlišovať pojmy a taktiež na slovosled v dvoch skúmaných jazykoch nazriem zvlášť v rovine gramatickej a v rovine významovej.

Všeobecne v jazykoch možno pozorovať dva druhy slovosledu: viazaný a voľný. Viazaný slovosled má svoje členy pevne usporiadané a ich miesto (až na výnimky, napríklad v citovo zafarbenej reči) sa nemení,³ takýto slovosled majú napríklad germánske či románske jazyky (pozn. aut.). Dva slovanské jazyky, ktorým sa v tejto práci venujem, majú slovosled voľný. Táto vlastnosť je daná veľkým množstvom slovných tvarov vyskytujúcich sa aj na nezvyčajných miestach.⁴ Napriek tomu nemôžeme považovať žiadny slovosled za úplne voľný, pretože každý jazyk má svoje princípy, podľa

1 MISTRÍK, Jozef: *Slovosled a vetosled v slovenčine*. Bratislava 1966, s. 17.

2 Porov. tamtiež, s. 8.; <http://www.ujc.cas.cz/lingviste/mathesius-vilem.html>

3 LETZ, Belo: *Gramatika slovenského jazyka*. Bratislava 1950, s. 558.

4 Tamtiež, s. 559.

ktorých sa snaží všetkým výrazom priradiť ich štandardné miesto.

Rôznu mieru viazanosti a voľnosti slovosledu možno sledovať aj v rámci jedného jazyka., čo súvisí s faktom, že slovosled sa určuje na základe viacerých kritérií. Dôležité sú jednak gramatické vzťahy medzi členmi vety – existujú gramatické pravidlá, ktoré sa v jazyku musia dodržiavať bez ohľadu na okolnosti, avšak nezanedbateľné je prostredie, do ktorého je výpoveď zasadená. Každá výpoveď je tvorená do istej miery fixným usporiadaním slov do skupín, ale konečný vzťah výpovede dotvárajú okolnosti, ktoré ju sprevádzajú – kontext, situácia, atmosféra či emocionálne rozpoloženie hovoriaceho.

Vzhľadom na to, že témou práce je slovosled ako usporiadanie členov v rámci vyššej jednotky – vety, ale zároveň sa budem zaoberať príkladmi jej realizácie, pre presnosť si vysvetlíme rozdiel medzi pojmami *veta* a *výpoveď*.

“Veta je abstraktná typizovaná jednotka jazykového systému.”⁵

“Výpoveď ... je konkrétny jazykový útvar zakotvený do konkrétnej situácie. Vo vzťahu k vete je to špeciálna gramatická forma naplnená konkrétnym obsahom.”⁶

Gramatika hrvatskoga jezika definuje rozdiel medzi vetou a výpoveďou o niečo jednoduchšie: *vetu (rečenica)* nazýva jazykovou jednotkou, ktorú charakterizuje význam, a *výpoveď (iskaz)* jednotkou reči, ktorú charakterizuje zmysel.⁷

Možno tvrdiť, že rozlíšenie pojmov *veta* a *výpoveď* sa prekrýva s rozlíšením dvoch činiteľov ovplyvňujúcich slovosled – gramatickým a významovým. Zatiaľ čo *veta* ako abstraktná jazyková jednotka musí byť „*gramaticky charakterizovaná*“⁸ a musí obsahovať také vetné členy, aby dávala zmysel aj mimo kontextu, výpoveď môže byť charakterizovaná aj vo svojom okolí. V praxi to znamená, že *veta* predpokladá prítomnosť základných, prípadne vedľajších vetných členov, no výpoveďou už môže byť ktorýkoľvek člen alebo skupina členov, ktoré obsahujú z významového hľadiska dôležitú informáciu, pričom ostatné členy sú „skryté“ v kontexte.

5 MISTRÍK, Jozef: *Slovosled*, s. 81.

6 Tamtiež.

7 SILIĆ, Josip – PRANJKOVIĆ, Ivo: *Gramatika hrvatskoga jezika: za gimnazije i visoka učilišta*. 2. izd. Zagreb 2007, s. 278.

8 Tamtiež.

Pre vysvetlenie uvediem jednoduchý príklad. Výpoveď *O svome životu*.⁹ nemá pre čitateľa zmysel, pokiaľ nepozná kontext. Aby čitateľ pochopil význam tejto výpovede, musí buď poznať okolie výpovede, alebo je potrebné výpoveď upraviť tak, aby obsahovala všetky základné informácie a sama o sebe dokázala čitateľa oboznámiť s danou skutočnosťou. Prvou možnosťou je dotvorenie kontextu: *Pričao mi je o svemu. O svome životu. O ranom djetinjstvu obilježenom siromaštvom* (H, 111), druhou možnosťou je preformulovanie výpovede tak, aby obsahovala všetky informácie potrebné k jej pochopeniu, a teda napríklad: *Pričao mi je o svome životu i o ranom djetinjstvu obilježenom siromaštvom*. Zatiaľ čo prvá výpoveď je gramaticky charakterizovaná vo svojom okolí, druhá obsahuje všetky členy, ktoré vedú k správne mu pochopeniu informácie.

Z uvedeného vyplýva, že na slovosled sa dá nahliadať v dvoch rovinách. Na základe tohto poznatku budem pracovať osobitne v rovine významovej a gramatickej, tak ako si to žiada téma a ako je štandardom aj v gramatických príručkách.

9 GAVRAN, Miro: *Judita: roman*. Zagreb 2011, s. 111., ďalej len (H, číslo strany).

3 SLOVOSLED V ROVINE GRAMATICKEJ

Kapitola sa venuje problematike slovosledu z gramatického hľadiska - skúma tvorenie syntagiem na základe vzťahov medzi ich členmi. Syntagmou budeme chápať sklad alebo dvojicu jazykových jednotiek, ktoré sú vo vzájomnej závislosti.¹⁰ Dá sa tiež definovať ako „minimálna konštrukcia vybudovaná na základe jedného zo syntagmatických vzťahov“¹¹, a teda predikácie (prisudzovania), subordinácie (podradovania) a koordinácie (priradovania) – pozn. aut.

Medzi členmi syntagiem existujú rôzne vzťahy, a to podľa toho, aké členy sa spoja. Ak napríklad potrebujeme jednoducho a výstižne niečo pomenovať, stačí nám jednoduchá slovná dvojica: *stara žena*. Vytvorili sme sklad, v ktorom je prvý člen podradený druhému. Ak ale chceme tento objekt pomenovať detailnejšie, môžeme si pomôcť ďalšími výrazmi, ktorými rozšírime a vystupňujeme pôvodnú myšlienku: *slaba, bolesna, stara žena*. V tomto prípade máme pred sebou jednak syntagmu, ktorej členy sú si navzájom rovnocenné (*slaba, bolesna, stara*), no táto syntagma tvorí ďalšiu syntagmu s podstatným menom, ktoré je týmto prídavným menám nadradené.

Na príklade vidíme, že syntagmy môžu byť definované tak rôznymi vzťahmi medzi svojimi členmi, ako počtom svojich členov. Na základe tohto poznania rozdelím syntagmy na tri základné skupiny: predikatívna, subordinatívna a koordinatívna, opíšem vzťahy medzi ich členmi a porovnam tvorenie syntagiem v skúmaných jazykoch, pričom podobnosti a rozdiely demonštrujem na príkladoch z vybranej literatúry.

3.1 PREDIKATÍVNA SYNTAGMA

Základom predikatívnej syntagmy (prisudzovacieho skladu – pozn. aut.) je subjekt (podmet) a sloveso z predikátu (prisudku).¹² Tento sklad nazývame aj prisudzovacím, pretože „sa podmetu prisudzuje nejaká činnosť, stav alebo vlastnosť“.¹³ Prisudzovací sklad je považovaný za základnú stavebnú jednotku vety: "prisudzovanie má status vetotvorného aktu", uvádza Ivanová.¹⁴ V prisudzovacom sklade musia byť dodržané určité gramatické pravidlá – zhoda subjektu s predikátom v osobe, rode a

10 MISTRÍK, Jozef: *Slovosled*, s. 29.

11 IVANOVÁ, Martina: *Syntax slovenského jazyka*. Prešov 2011, s. 35.

12 Tamtiež, s. 36.

13 Tamtiež, s. 29.

14 Tamtiež.

čísle sa nazýva zhoda (chorv. *sročnost*).¹⁵ (Nie vždy sa však zachováva úplná zhoda – existujú výnimky, ktoré však nijako neovplyvňujú slovosled v syntagme, preto sa nimi nebudeme podrobnejšie zaoberať – pozn. aut.). Nevyhnutné je, aby sloveso v predikáte malo vyjadrený čas: *Vrijeme mi je bježalo*,... (H, 135) / *Čas mi unikal*,...¹⁶, nie **Vrijeme mi bježati*,... / **Čas mi unikat*,... alebo **Vrijeme mi je bježala*,... / **Čas mi unikala*,...

Poradie členov predikatívnej syntagmy môže byť dvojaké: obvyklejšie je poradie 1. subjekt 2. predikát, ktoré funguje v štylisticky nepríznakovej reči. Obrátené poradie, a teda 1. predikát 2. subjekt, majú členy v štylisticky príznakovej reči, prípadne tam, kde na mieste predikátu stojí stavové sloveso (chorv. *egzistencijalni glagol*).¹⁷

Základné poradie:

Grlo ga nije slušalo. (H, 21)

Hrdlo ho neposlúchalo. (S, 15)

Obrátené poradie – na mieste predikátu stojí stavové sloveso:

Usnuo je u zoru. (H, 135)

Zaspal na svitaní. (S, 82)

3.2 SUBORDINATÍVNA SYNTAGMA

Členy subordinatívnej syntagmy (podrad'ovacieho skladu – pozn. aut.) sú si vzájomne nadradené, resp. podradené, a vzájomne sa gramaticky a sémanticky determinujú. Ivanová tieto vzťahy vysvetľuje: nadradený člen gramaticky determinuje podradeného člena a zároveň je podradeným členom determinovaný sémanticky.¹⁸ Podľa slovnodruhovej príslušnosti nadradeného člena budeme rozlišovať subordinatívne syntagmy slovesné a menné.

15 BARIĆ, Eugenija a kol.: *Hrvatska gramatika*. 4. izd. Zagreb 2005, s. 424.

16 GAVRAN, Miro: *Judita*. Preložil Ján Jankovič. Bratislava 2001, s. 81, ďalej len (S, strana).

17 BARIĆ, Eugenija a kol.: *Hrvatska gramatika*, s. 584.

18 IVANOVÁ, Martina: *Syntax*, s. 37.

3.2.1 SLOVESNÁ SUBORDINATÍVNA SYNTAGMA

Subordinatívne syntagmy obsahujúce sloveso sú podľa Mistríka trojakého charakteru: predikatívna, objektová a okolnostná. Predikatívnu syntagmu a poradie členov v nej sme charakterizovali v kapitole 3.1 – ide o spojenie subjektu s predikátom. Objektovou syntagmou Mistrík nazýva spojenie predikátu s objektom (predmetom), v okolnostnej sa predikát viaže s príslovkovým určením (adverbiálou).¹⁹

Aj keď otázka určovania slovosledu, ktorou sa táto práca zaoberá, nabáda k jasnému stanoveniu poradia členov v jednotlivých druhoch skladov, v slovesných syntagmách nemožno vždy určiť, aké poradie je objektívne či subjektívne. Poradie predikatívnej syntagmy sme síce už určili a môžeme konštatovať, že vo väčšine prípadov teória platí. Mistrík však odmieta zadávať jednoznačné pravidlá určovania slovosledu v syntagmách so slovesom, a to z dôvodu, že „sloveso je osou v kontextovo členenej výpovedi – najčastejšie stojí ako tranzitný člen – medzi východiskom a jadrom“ a druhý člen takejto syntagmy sa dostáva buď do oblasti jadra, alebo východiska²⁰ (otázkami aktuálneho členenia výpovede sa zaoberá kapitola 4).

3.2.2 MENNÁ SUBORDINATÍVNA SYNTAGMA

1. Subordinatívna syntagma s adjektívnym prívlastkom

V takejto syntagme je tradične základným komponentom substantívum, ktorého vlastnosť je určená jedným adjektívom.

Základné poradie členov v subordinatívnej syntagme s adjektívnym prívlastkom je

1. prívlastok (chorv. *atribut*)
2. substantívum (chorv. *imenica*)²¹

Ti i tvoja prijateljica slobodno se možete kretati po našem taboru, a ako neki vojniki izgovori ti ružnu riječ il' te mrkim pogledom promotri, moj mač će mu donijeti kaznu za nerazumnost i nepoštvanje. (H, 99)

Ty a tvoja spoločníčka sa môžete slobodne pohybovať po našom tábore a ak ti nejaký vojak povie škaredé slovo alebo na teba pozrie zamračeným pohľadom, pozri, môj meč ho strelá

19 MISTRÍK, Jozef: *Slovosled*, s. 54.

20 Tamtiež.

21 Tamtiež, s. 30.

za bezočivosť a neúctu. (S, 60)

Pomerne vysoké zastúpenie má aj inverzné (obrátené) poradie 1. substantívum 2. prívlastok, ktoré sa využíva hlavne v umeleckom štýle a v odborných pomenovaniach, resp. názvoch.

Inverzia sa často objavuje v starších umeleckých textoch, a to podľa latinského vzoru. Preto sa aj v súčasných umeleckých textoch, hlavne starobylého či biblického charakteru, používa inverzia ako archaizujúci prostriedok,²² a to v obidvoch skúmaných jazykoch, čo dokazujú vybrané príklady z chorvátskeho originálu a slovenského prekladu.

Krici umirućih bivahu nadglasani uzvicima onih koji kažnjavahu pred licem sunca jasnog što ne oprašta gmusni grijeh. (H, 33)

Výkriky umierajúcich boli prehlušené výkrikmi tých, ktorí trestali pred tvárou slnka jasného, čo neodpúšťa hmusný hriech. (S, 22)

Početak molitve kojom se muškarci Izraelovi zahvaljivahu Bogu našem što ih stvori muškarcima za mene ne imaše snagu istine kao u ušima običnih kćeri Izraelovih. (H, 9)

Začiatok modlitby, ktorou muži Izraela ďakujú Bohu nášmu, že ich stvoril ako mužov, nemali pre mňa silu pravdy ako v ušiach obyčajných dcér Izraela. (S, 7)

... i pretoči tijelo svoje i duh svoj u ruglo i sramotu. (H, 20)

... a premenil telo svoje i ducha svojho na hanbu a posmech. (S, 14)

..., kad im se rodi Benjamin, brat moj i nasljednik obitelji naše. (H, 8)

..., keď sa im narodil Benjamin, brat môj a dedič rodiny našej. (S, 6)

..., koji nas kopijima svojima možda požele raniti ili od života rastaviti,... (H, 96)

22 MISTRÍK, Jozef: *Slovosled*, s. 32.

..., ktorí nás možno **kopijami svojimi dorážajú alebo zbavia života**,... (S, 58)

Pozn.: na tomto príklade môžeme vidieť výraznú zmenu slovosledu vetných členov – prekladateľ ho zmenil pravdepodobne preto, aby zachoval určitú umeleckosť výpovede. Doslovným prekladom *ktorí nás kopijami svojimi možno budú chcieť zraniť alebo života zbaviť* by síce zachoval pôvodný úmysel originálnej výpovede, a teda archaizovať a ozvláštniť ju, ale reálne by tým dosiahol skôr opačný efekt – výpoveď by sa stala zbytočne komplikovanou a vytratila by sa z nej oná umeleckosť.

Na príkladoch môžeme pozorovať rovnaké poradie členov atributívnych syntagiem v oboch jazykových verziách, a to v prípade poradia základného aj inverzného. Táto zhoda dokazuje okrem zhodných pravidiel tvorenia atributívnych syntagiem hlavne to, že obrátené poradie členov v takýchto syntagmách (najmä v syntagmách so zámenom v úlohe adjektíva) je skutočne obľúbeným archaizujúcim prostriedkom v slovenčine aj chorvátčine a existencia tohto javu sa predpokladá aj v ďalších príbuzných jazykoch.

V slovenskom jazyku sa obrátené poradie často vyskytuje v odbornej terminológii, napríklad v botanike (*fialka trojfarebná*),²³ zoológii (*zajac poľný*)²⁴ či chémii (*kyselina sírová*).²⁵ V týchto prípadoch však poradie nenazývame inverzným, lebo sa jedná o odbornú terminológiu a podľa vzoru latinčiny sa táto terminológia ustálila. Podobným prípadom sú mená historických osobností, u ktorých sa prívlastok považuje za priezvisko (*Karol Veľký, Ivan Hrozný*), zemepisné názvy (*Spojené štáty americké*; podľa Mistríka a iných jazykovedcov pravdepodobne kvôli zachovaniu originálu *The United States of America*), či pomenovania jedinečných inštitúcií (*Matica slovenská*).²⁶

V chorvátskej odbornej terminológii taktiež možno nájsť prípady, keď sa prívlastok stavia na prvé miesto: *afrička ljubičica*²⁷ (slov. *afrička fialka*)²⁸ – tu môžeme vidieť porušenie princípu obráteného poradia v slovenskej botanickej terminológii), *jerihonska ruža*²⁹ (slov. *ruža z jericha*)³⁰ – taktiež neobvyklé poradie v slovenskej botanike), *obični zec*,³¹ *askorbinska kyselina*,³² a tiež prípady

23 <http://www.veronica.host.sk/fytoterapia/herbar/041.htm> 25. 4. 2014

24 http://sk.wikipedia.org/wiki/Zajac_po%C4%BEn%C3%BD 25. 4. 2014

25 https://sk.wikipedia.org/wiki/Kyselina_s%C3%ADrov%C3%A1 25. 4. 2014

26 MISTRÍK, Jozef. *Slovosled*, s. 33.

27 <http://cvecarstvo.com/2013/05/26/afrička-ljubica/> 25. 4. 2014

28 <http://kvetinkovo.webnode.sk/blog/drobne-rady-v-pestovani/> 25. 4. 2014

29 <http://www.coolinarika.com/clanak/jerihonska-ruza/> 25. 4. 2014

30 <http://www.kvetinky.eu/ruza-z-jericha-r30.htm> 25. 4. 2014

31 <http://survival.aforumfree.com/t4227-zeevi-ili-dvojezupci-lagomorpha> 25. 4. 2014

32 <http://www.naturala.hr/indeksi/dodaci-prehrani/askorbinska-kyselina-397/99/> 25. 4. 2014

inverzného poradia: *jagoda šumska*.³³ V prípade pomenovania Spojených štátov amerických sa v chorvátčine zachováva štandardné poradie: *Sjedinjene Američke Države*.³⁴ Jeden z prípadov obráteného poradia v syntagme s adjektívnym prívlastkom sú mená historických osobností, avšak už sme upozornili, že prívlastok sa tu považuje za priezvisko (*Ivan Grozni*,³⁵ *Karlo Veliki*³⁶). Zhoduje sa aj pomenovanie chorvátskej a slovenskej inštitúcie – *Matica hrvatska*³⁷ – zhoda poradia členov v názve jedinečnej inštitúcie však samozrejme neznamena, že tento princíp platí pre každý prípad. Každý jazyk si do istej miery zachováva určitý spôsob tvorenia vlastných názvov a pomenovaní v odbornej terminológii, avšak ako sme mohli vidieť na príkladoch, aj tu existuje množstvo výnimiek. Preto môžeme v dvoch skúmaných jazykoch (zvlášť v príbuzných, akými slovenčina a chorvátčina sú) nájsť tak spoločné pravidlá, ako aj množstvo individuálnych princípov.

Funkciu rozvíjacieho člena v syntagme s viacnásobným prívlastkom môže zastávať adjektívum, zámeno, číslovka, substantívum a adverbium.

a) adjektíva (chorv. *pridjevi*) vo funkcii rozvíjajúcich členov

V prípade rozvíjania združených pomenovaní je princíp veľmi jednoduchý; komponenty tejto dvojice zostávajú pohromade a rozvíjajúci člen sa pripája pred ňu.³⁸

Pogled mu se zaustavio na obližnjem automatskom telefonskom aparatu,³⁹ nie **...obližnjem telefonskom automatskom aparatu, *...automatskom telefonskom obližnjem aparatu* a pod.

Ak je substantívum rozvítené dvomi adjektívami, bližšie pri substantíve stojí adjektívum vyjadrujúce základnú vlastnosť substantíva – kvalifikujúce adjektívum, adjektívum nachádzajúce sa ďalej od substantíva sa nazýva diferencujúce: poradie týchto členov v syntagme sa dá vyjadriť jednoducho schémou *D K S*:⁴⁰ *Bili smo kao ogroman lijepi lijes*.⁴¹

33 <http://www.ljekovite-biljke.com/voce/sumska%20jagoda.html> 25. 4. 2014

34 http://hr.wikipedia.org/wiki/Sjedinjene_Ameri%C4%8Dke_Dr%C5%BEave 25. 4. 2014

35 http://hr.wikipedia.org/wiki/Ivan_IV.,_ruski_car 25. 4. 2014

36 http://hr.wikipedia.org/wiki/Karlo_Veliki 25. 4. 2014

37 <http://www.matica.hr/> 25. 4. 2014

38 MISTRÍK, Jozef: *Slovosled*, s. 38.

39 BARIĆ, Eugenija a kol.: *Hrvatska gramatika*, s. 546.

40 MISTRÍK, Jozef: *Slovosled*, s. 38.

41 BARIĆ, Eugenija a kol.: *Hrvatska gramatika*, s. 545.

Privlastňovacie prídavné meno (posesívum) stojí na začiatku syntagmy:⁴²

... *možda bih lakše oživljavala sjećanje na Holofernovе nježne ruke*. (H, 146)

... *možno by sa mi lahšie oživovali spomienky na Holofernésove nežné ruky*. (S, 87)

Prax dokazuje, že v takejto syntagme sa pripúšťa aj iné ako prvé miesto posesíva, najmä vtedy, keď nastane potreba zdôraznenia vlastnosti vyjadrenej ďalším adjektívom v syntagme:

Svakom porom svoga tijela osjećala sam kako me proždiru oči šutljivih Holofernovih zapovjednika... (H, 102)

Každým pórom tela som cítila, ako mnou prenikajú pohľady mĺčanlivých Holofernésových veliteľov... (S, 62)

b) zámená (chorv. *zamjenice*) vo funkcii rozvíjajúcich členov

Týmito zámenami môžu byť privlastňovacie (*moj/môj, svoj, naš/naš, njihov/ich,...*), ukazovacie (*taj/ten, ova/táto,...*), opytovacie (*koji/ktorý,...*), neurčité (*neki/nejaký,...*), vymedzovacie (*svaki/každý, ni kakvi/nijaký,...*) a vzťahné (v podradovacích súvetiach – *koji/ktorý, čiji/čí,...*).⁴³ Ak sa v syntagme vyskytuje rozvíjajúce zámeno, tak stojí vždy na jej začiatku.⁴⁴

Otac govoraše da su moja šutljiva usta pouzdanija od usta najodmjerenijih muškaraca,... (H, 6)

Otec vravel, že moje mĺčanlivé ústa sú spoľahlivejšie než ústa najvznešenejších mužov... (S, 5)

Pozn.: rozdielne postavenie predikátu v dvoch jazykových verziách je dané tým, že chorvátčina sa o postavenie enklitiky za prvým prízvuchým slovom vo vete snaží viac, ako slovenčina, vid' kapitola 5.1.

42 MISTRÍK, Jozef: *Slovosled*, s. 39.

43 V chorvátčine a slovenčine ide o tie isté zámená, avšak do skupín sa zadeľujú rozdielne, napr. chorvátčina zaraďuje vymedzovacie zámená do skupiny neurčitých – porov. BARIĆ, Eugenija a kol.: *Hrvatska gramatika*, s. 548; MISTRÍK, Jozef: *Slovosled*, s. 39.

44 Jednotlivé zámená nemusia byť vždy vzájomne kombinovateľné – opytovacie, ukazovacie a neurčité zámená nemôžu byť v jednej syntagme, takisto sú inkompatibilné privlastňovacie adjektíva a privlastňovacie zámená. Vid' MISTRÍK, Jozef: *Slovosled*, s. 40.

Ne, ne pišem ovo sebi, niti se obraćam nekom određenom čovjeku. (H, 7)

Nie, toto nepišem sebe, ani sa neobraciam na nejakého určitého človeka. (S, 6)

Ak je v syntagme prívlastňovacie zámeno (posesívum) a iný druh zámena (ktoré spoločne Mistrík označuje ako R = relatíva), tak relatívum musí stáť pred posesívom:⁴⁵

...osjetih tisuće zaprepaštenih očiju što s udivljenjem pratiše svaki (R) moj (P) kret. (H, 96)

...cítala som tisíce zdesených očí, ako s úžasom sledujú každý (R) môj (P) pohyb. (S, 58)

c) číslovky vo funkcii rozvíjajúcich členov

Rôzne číslovky mávajú v syntagme rôzne postavenie.

Základné a skupinové číslovky nemajú pevne stanovené miesto. Z praxe je však zrejmé, že kvantitu vyjadrujúce číslovky sa stavajú väčšinou na prvé miesto, pretože nimi vyjadrujeme počet či množstvo substancie označenej substantívom, ktorej jednotlivé časti majú spoločné vlastnosti vyjadrené prívlastkami:

... pa ostasmo samo mi i oni, ko dva suprotstavljena elementa... (H, 69)

... a ostali sme iba my a oni, ako dva protikladné prvky,... (S, 43)

Druhá skupina čísloviek – druhové, násobné a radové – majú zväčša kvalitatívnu vlastnosť a z gramatického hľadiska sa správajú ako adjektíva, preto v syntagme preberajú funkciu diferencujúceho člena:⁴⁶

Olakšanje koje već s prvom napisanom rečenicom prože moju napaćenu dušu,... (H, 6)

Úlava, ktorá už po prvej napísanej vete premkla moju trpiacu dušu,... (S, 6)

d) druhoradé rozvíjacie členy adjektívnych prívlastkov

Často možno vidieť slovné spojenie adjektívneho charakteru rozvítené ďalším, neadjektívnym členom. Takýto člen môžeme označiť ako druhoradý a nerovnorodo rozvíjajúci a jeho úloha spočíva

45 MISTRÍK, Jozef: *Slovosled*, s. 40.

46 Tamtiež, s. 42.

v upresnení alebo zdôraznení prvoradého prívlastku substantíva.⁴⁷

*Na mnogim **nevjerojatno** bijelim vratovima otkrio sam čitava sazviježđa madeža.*⁴⁸

Inverzné poradie viacnásobného prívlastku je v bežnej komunikácii menej časté, vyskytuje sa hlavne v expresívnych prejavoch, kde je potrebné určitú vlastnosť substantíva zdôrazniť. Poradie členov v syntagme sa tak môže rôzne obmieňať:

náš drahý priateľ – naš dragi prijatelj

drahý náš priateľ – dragi naš prijatelj

priateľ náš drahý – ... Nie je pravidlom, že ak v jednom jazyku môže byť v danej syntagme uplatnená určitá inverzia, môže byť v inom, hoci aj podobnom jazyku, uplatnená tiež. Záleží na úze, či v prípade potreby expresívneho vyjadrenia umožní inverziu, a ak áno, tak akú. Poradie *prijatelj naš dragi* by sme v chorvátskom texte pravdepodobne nenašli, no v slovenskom by sa syntagma *priateľ náš drahý* mohla ľahko vyskytnúť.

Už sme uviedli príklady inverzného poradia v adjektívnych syntagmách, ktoré sa často používa ako štylizujúci či archaizujúci prostriedok v beletrii. Nasledujúce príklady z originálu a prekladu skúmaného textu dokazujú obľúbenosť používania inverzie aj v syntagmách s viacnásobným prívlastkom, a to v oboch jazykových verziách v rovnakej miere.

*Na južnoj strani uzdizaše sa prelijepo svetište, sazdano u slavu **Gospodina našeg jedinog.*** (H, 19)

*Na južnej strane sa týčil krásny Chrám, vybudovaný na slávu **Pána nášho jediného.***
(S, 14)

*... oskvrnuše Zakon i svetinje **naroda našeg odabranog.*** (H, 19)

*... zneuctili zákon a svätyně **národa nášho vyvoleného.*** (S, 14)

47 MISTRÍK, Jozef: *Slovosled*, s. 42.

48 BARIĆ, Eugenija a kol.: *Hrvatska gramatika*, s. 547.

2. Subordinatívna syntagma s neadjektívnym prívlastkom

Syntagiem s iným ako adjektívnym prívlastkom sa v slovanských rečiach vyskytuje veľké množstvo. Dôvodom tohto faktu je nemožnosť dať každý prívlastok do formy prídavného mena. Napríklad, keby sme sa pokúsili slovné spojenie *vojna za slobodu / rat za slobodu* pretransformovať tak, aby vlastnosť substantíva bola vyjadrená adjektívom, mohli by sme povedať *slobodná vojna / slobodni rat*, čo by ale úplne zmenilo význam pôvodného slovného spojenia. Častým príkladom je spojenie substantíva a vlastného mena, napr. *pani učiteľka Eva, mesto Bratislava / grad Zagreb, brat Goran*. Na príkladoch vidno pravidlo poradia v neadjektívnych syntagmách. Všeobecné substantívum býva na prvom mieste, za ním stojí to, čo ho určuje. Poradie v syntagme je teda 1. substantívum 2. neadjektívny prívlastok. Členy takýchto spojení sa môžu a nemusia zhodovať v menných kategóriách, bližšie sa však nimi budeme zaoberať v kapitolách o jednotlivých vetných členoch.

Ak je substantívum rozvité zhodným aj nezhodným prívlastkom, tak je poradie v syntagme 1. zhodný prívlastok 2. substantívum 3. nezhodný prívlastok:⁴⁹ *Prodána je kuća našeg susjeda Petra.*⁵⁰

V kapitole, ktorá nás uvádza do problematiky slovosledu, stojí poznámka o miere fixnosti a voľnosti v slovoslede slovanských jazykov. Práve v neadjektívnych syntagmách môžeme sledovať veľkú odolnosť základného poradia voči aktuálnemu členeniu. V praxi to znamená, že členy takejto syntagmy sa o svoje základné poradie snažia ešte viac, ako je tomu u syntagiem s adjektívnym prívlastkom.

3.3 KOORDINATÍVNA SYNTAGMA

Na rozdiel od predošlých dvoch typov syntagiem, v ktorých sú si jednotlivé členy navzájom nadradené, podradené, rozvíjané či rozvíjajúce, koordinatívne syntagmy obsahujú dva alebo viac členov vzájomne rovnocenných, ukladaných vedľa seba na základe rôznych činiteľov. Tými môžu byť napríklad časová, priestorová alebo logická postupnosť, spoločenská hierarchia či sled myšlienok.⁵¹ Jednotlivé členy takejto syntagmy tvoria vo vete jeden celok pôsobiaci ako viacnásobný vetný člen.⁵²

Z praxe vieme, že členy koordinatívnej syntagmy sa môžu spájať rôznymi spôsobmi. Tie

49 MISTRÍK, Jozef: *Slovosled*, s. 51.

50 SILIĆ, Josip – PRANJKOVIĆ, Ivo: *Gramatika*, s. 313.

51 MISTRÍK, Jozef: *Slovosled*, s. 59.

52 IVANOVÁ, Martina: *Syntax*, s. 37.

stručne zhrňa Ivanová: najbežnejším je nepríznakový spôsob, kedy sa jednotlivé členy oddeľujú čiarkou a pred posledným členom je spojka *a*; schéma potom vyzerá nasledovne: *x1, x2, x3 ... a xn*. Ďalšie spôsoby spájania definuje ako príznakové a sú nimi asyndeton so schémou *x1, x2, x3 ..., xn* a polysyndeton so schémou *x1 a x2 a x3 ... a xn*, ktorý sa však vyskytuje len veľmi zriedkavo.⁵³ Tieto schémy možno pozorovať v slovenčine aj chorvátčine a to na menných alebo slovesných členoch:

*Chlapci, dievčatá i dospelí sa zvedavo obzreli.*⁵⁴

*Ten štrngot, ten výskot, tá hudba, ten ľud Detvu celú pobíril.*⁵⁵

*Už niekoľkokrát prišli a sa schovali a zvonili a zvonili a pampulovali.*⁵⁶

*Načičkali se po grani kos, lastavica i vrabac.*⁵⁷

*Taj je narod kršan, jak, vitak.*⁵⁸

*Čovjek je na njoj kao na čarobnoj ljuljačci: i zemlju prelazi, i vodom plovi, i prostorom leti, i opet je čvrsto i sigurno vezan za kasabu i svoju bijelu kuću.*⁵⁹

Pozn.: V poslednom príklade ide o koordináciu v súvetí, nie v jednoduchej vete.

53 IVANOVÁ, Martina: *Syntax*, s. 37.

54 PAULINY, Eugen: *Krátká gramatika slovenská*. Bratislava 1971, s. 140.

55 <http://sk.wikipedia.org/wiki/Asyndeton>

56 <http://referaty.aktuality.sk/stylisticke-figury-v-literature/referat-18812>

57 TEŽAK, Stjepko – BABIĆ, Stjepan: *Gramatika hrvatskoga jezika: priručnik za osnovno jezično obrazovanje*. 11. vyd. Zagreb 1996, s. 248.

58 TEŽAK, Stjepko – BABIĆ, Stjepan: *Gramatika*, s. 250.

59 <http://hr.wikipedia.org/wiki/Polisindeton> 25. 4. 2014

4 SLOVOSLED V ROVINE VÝZNAMOVEJ

Stavba vety sa opiera o gramaticky určené vzťahy medzi jej jednotlivými členmi. Akonáhle je však veta realizovaná v určitom kontexte alebo situácii, stáva sa výpoveďou a vytvára vzťahy s okolitými výpoveďami. Práve tieto vzťahy určujú usporiadanie jej jednotlivých častí; poradie slov a slovných spojení slúži zapojeniu vety do kontextu.⁶⁰ Preto výpoveď, aj keď prináša novú informáciu, vytrhnutá z kontextu častokrát nedáva zmysel.

Bez ohľadu na to, koľko má výpoveď členov, obsahuje časť známu (avšak tá niekedy býva nevyjadrená) a časť novú. Slovenské i české odborné publikácie takýto prístup k skladbe výpovede nazývajú *aktuálnym členením výpovede*.

Základné, tzv. dichotomické členenie výpovede je členenie na východisko a jadro. Takto jednoducho však môžeme členiť len najjednoduchšie výpovede (*Vlak mešká.*). Zložitejšie výpovede obsahujú okrem východiska a jadra aj kontextové slová a tranzitné členy.⁶¹

Nasledujúce kapitoly definujú členy výpovede z hľadiska významu, určujú ich miesto vo výpovedi a vysvetľujú spôsob ich realizácie.

4.1 VÝCHODISKO A JADRO VÝPOVEDE

Východisko výpovede je známa časť, teda tá, ktorá vyjadruje skutočnosti z predchádzajúceho kontextu alebo situácie. Východiskom na ne hovoriaci nadväzuje.⁶² Hovoríme, že východisko je časť kontextovo zapojená.⁶³ Naopak, kontextovo nezapojené je jadro, ktorým sa vyjadruje skutočnosť nová, ktorá nejako súvisí s kontextom alebo situáciou a kvôli ktorej sa výpoveď uskutočňuje. Vzťah medzi východiskom a jadrom môžeme definovať tak, že východisko výpovede spája jadro s kontextom, v ktorom daná výpoveď stojí.

V niektorých slovenských a českých publikáciách sa môžeme stretnúť aj s členením výpovede na tému a rému. Témou rozumieme tú časť výpovede, o ktorej sa niečo hovorí. Rému sa zase

60 ČECHOVÁ, Marie: *Čeština, řeč a jazyk*.. 2. preprac. vyd. Praha 2000, s. 342.

61 MISTRÍK, Jozef: *Slovosled*, s. 85.

62 Tamtiež, s. 86.

63 GREPL, Miroslav – KARLÍK, Petr: *Skladba spisovné češtiny*. Praha 1986, s. 633.

vyjadruje to, čo sa o téme hovorí.⁶⁴

Chorvátske gramatiky sa vo vyjadrení nového a poznaného približujú k druhému slovenskému variantu, nazývajú ich *tema (dano)* a *rema (novo)*. Barićová vysvetľuje tému ako „časť vety, ktorá ... prináša informáciu s nižšou hodnotou” a rému ako „časť vety, ktorá je informatívnejšia“.⁶⁵

Pozn.: pojmy *východisko* a *jadro* nesmieme chápať ako synonymá pojmov *téma* a *rema*. Ide o dve rozdielne delenia, avšak často sa téma približuje či prekrýva s východiskom a réma s jadrom. V tejto práci budeme ďalej pracovať výhradne s východiskom a jadrom výpovede.

4.2 SPÔSOBY REALIZÁCIE VÝCHODISKA VO VÝPOVEDI

Východisko môže byť vo výpovedi realizované rôznymi spôsobmi, pričom spôsob realizácie vždy závisí od kontextu. Toto tvrdenie platí pre akýkoľvek jazyk, preto sa nebudeme podobami východiska zaoberať osobitne v chorvátčine a slovenčine; vymenujeme niekoľko najčastejších podôb východiskovej časti výpovede a podobnosť realizácie východiska v dvoch skúmaných jazykoch demonštrujeme na príkladoch chorvátskeho originálu a slovenského prekladu.

Najbežnejším spôsobom vyjadrenia východiska je opakovanie výrazu z predchádzajúceho kontextu; tento výraz môže byť pretavený do iného slovného druhu, prípadne úplne vynechaný.⁶⁶

A svećenici prinesu krv. Njome zapljusnu sve strane žrtvenika... (H, 15)

A kňazi obetujú krv. Pokropia ňou všetky strany obetného oltára... (S, 11)

Pozn.: V uvedenom príklade môžeme pozorovať rozdielny slovosled vo východiskovej časti. Výpoveď z chorvátskeho originálu začína výrazom, ktorý je východiskom – a teda zámenom reprezentujúcim výraz z predošlej výpovede *krv*. Prekladateľ však zvolil poradie členov, kde východisko je na druhom mieste. Táto zmena nie je spôsobená rozličnými zákonitosťami v skúmaných jazykoch či rozdielnym úzom. Prekladateľ zvolil toto poradie pravdepodobne preto, že keby dodržal pôvodné poradie, výpoveď by síce nezmenila informačnú hodnotu, no mohla by priniesť dojem, že práve *krv* je spomedzi viacerých možností tá, ktorou pokropia oltár: *A kňazi obetujú krv. ňou pokropia všetky strany obetného oltára...*

Východisko výpovede môže mať podobu širokého určenia času, miesta, subjektu, činnosti,

64 ČECHOVÁ, Marie: *Čeština*, s. 261.

65 BARIĆ, Eugenija a kol.: *Hrvatska gramatika*, s. 398.

66 MISTRÍK, Jozef: *Slovosled*, s. 87.

stavu alebo deja, čoho príkladom sú slová *vtedy, minule, obyčajný smrteľník, stáva sa, hovoria* a pod.⁶⁷ Takéto uvedenie výpovede sa používa, keď nie je potrebné presne určiť pôvod informácie, miesto, čas alebo pôvodcu deja. Dôkazom, že sú takéto výrazy v jazykoch používané a dokonca ustálené, je úplná gramatická aj sémantická zhoda takýchto výrazov v origináli a preklade:

Jednoga dana, dođoše u njihov gradić kraljevi ljudi... (H, 111)

Jedného dňa prišli do ich mestečka kráľovi ľudia... (S, 68)

Sjećam se, u tim mjesecima strogog posta, svake druge subote u posjet mi dolaahu otac, majka i brat. (H, 52)

Spominam si, v mesiacoch prisneho pôstu každú druhú sobotu ma prichádzali navštíviť otec, matka a brat. (S, 33)

Vo vetách, ktoré uvádzajú priamu reč, býva východiskom tzv. *sloveso dicendi*,⁶⁸ ako napr. *vravi, povedal, vyhlásili... / govori, rekao je, izjavili su.*

Častým slovným druhom zastupujúcim východisko býva zámeno, a to napríklad ukazovacie zámená v situáciách, kedy nahrádzajú už vypovedaný kontext (*Karol odišiel. Ten sa už nevráti.*), alebo vzťažné zámená *ktorý, kto, čo* a pod.:⁶⁹ *Poznato je tko ima problema.*⁷⁰

Keďže jadro je to, kvôli čomu sa výpoveď uskutočňuje, východisko niekedy vo výpovedi nenájde. V takýchto prípadoch hovoríme o tzv. *situáčnej* alebo *kontextovej elipse*, podľa toho, či sa výpoveď opiera o situáciu alebo o kontext.⁷¹ Napríklad výpoveď *Videla som to v jeho očiach.* (S, 60) nasleduje po výpovedi *Prehliadol ma.* (S, 60) Samotná však neobsahuje východisko, to sa nachádza v okolitom kontexte – preto hovoríme o kontextovej elipse.

67 MISTRÍK, Jozef: *Slovosled*, s. 88.

68 „Sloveso dicendi v uvádzacej vete písaného prejavu je v istom zmysle slova synonymickým konštatovaním toho, čo je i tak implikované v priamej reči, je konštatovaním toho, že niekto niečo povedal, hovoril, vrazil.“ Vid' MISTRÍK, Jozef: *Slovosled*, s. 89.

69 MISTRÍK, Jozef: *Slovosled*, s. 90.

70 SILIĆ, Josip – PRANJKOVIĆ, Ivo: *Gramatika*, s. 331.

71 Tamtiež, s. 97.

4.3 SPÔSOBY REALIZÁCIE JADRA VO VÝPOVEDI

Už sme uviedli, že jadro je tá časť výpovede, ktorá signalizuje niečo nové, je vyjadrením toho, kvôli čomu sa výpoveď uskutočňuje. Je preto dôležité, aby sa v každej výpovedi výrazne vysunulo; miera a spôsob signalizácie jadra potom určuje štruktúru výpovede.

Jadro výpovede býva často signalizované vytyčovacimi časticami ako *len, vôbec, taktiež, najmä / samo, uopće, takoder, uglavnom* a pod.. Vhodné je tiež použitie vymedzovacích zámen, napríklad *žaden, každý, všetok, všetci, nikto, nič / nijedan, svaki, sav, svi, nitko, ništa* a pod. V hovorenom prejave, kde je dôležitý fonetický dôraz, jadro signalizujú dlhšie tvary osobných a zvratných zámen: *mňa, teba, sebe, jemu / mene, tebe, sebi, njom* a pod.⁷²

Keby sme výpoveď *Som dcéra Hebrejcov, no vyhrali ma z môjho mesta.* (S, 58) chceli pozmeniť tak, aby jadrom podradenej výpovede bol predmet, mohli by sme povedať *Som dcéra Hebrejcov, no **mňa** vyhrali z môjho mesta*, prípadne *Som dcéra Hebrejcov, no z môjho mesta vyhrali **mňa**.*

Čím výraznejšie je jadro vytýčené, tým väčší význam jadra pociťujeme. Pre zintenzívnenie významu sa niekedy jadro môže oddeliť od ostatnej časti vety pomlčkou, čím pôsobí ako voľné pripojenie výrazu k vete:⁷³

*...zato i ja progovaram o najranijim danima svoga života kao o izvorištu u kojem se može sagledati cijela rijeka – **njezin početak, tok i uvir.*** (H, 11)

*...preto aj ja začínam hovoriť o najrannejších dňoch svojho života ako o prameni, v ktorom možno uzrieť celú rieku – **jej začiatok, tok i ústie.*** (S, 9)

Tu treba poznamenať, že jadrom nemusí byť len časť za pomlčkou, ale aj výraz pred ňou; v tomto prípade jadro pozostáva z dvoch častí, *celú rieku* a *jej začiatok, tok i ústie*, pričom prvá časť by mohla stáť bez druhej – tá len dopĺňa a prehlbuje pôvodnú myšlienku (pozn. aut.).

72 MISTRÍK, Jozef: *Slovosled*, s. 96.

73 Tamtiež, s. 97.

Jadrom často býva opytovacie zámeno (*kto, čo / tko, što*) alebo opytovacia príslovka (*prečo, ako / zašto, kako*):⁷⁴

A što mu mogu odgovoriti, brate moj? (H, 28)

A čo mu mám povedať, brat môj? (S, 19)

Ťažiskom jadra výpovede je často prívlastok v atributívnej syntagme, pričom pre jeho zdôraznenie sa poradie častí syntagmy môže prehodiť:⁷⁵

...zašto žene Izraelske nisu u kućama s djecom ili u molitvi, već na trgu s muškarcima nerazboritim? (H, 88)

...prečo ženy Izraelské nie sú doma s deťmi alebo v modlitbách, ale na námestí s mužmi nerozvážnymi? (S, 53)

Čo sa týka záporu v jadre výpovede, „popierať možno len to, o čom sa už hovorilo, čo je zo situácie alebo z kontextu známe”.⁷⁶ Zápor v jadre býva v skúmaných jazykoch najčastejšie signalizovaný nesamostatnou časticou *ne-*, nezriedka sa však vyskytuje aj v podobe samostatných slov, ako napr. *ani, nič / ni, ništa* a pod:

Ni treptaj tuge me ne prože. (H, 50)

Ani záchvev smútku ma nepremkol. (S, 32)

V chorvátčine sa táto častica realizuje okrem svojej základnej podoby *ne* (*ne bi bilo loše, nemamo više vremena*) aj v podobe *ni-* spojená s nasledujúcim výrazom, pomocným slovesom *biti* (*nisam došao, nismo sretni...*), v slovenčine v podobe *ne-* (*nebol som, nemám čas*) alebo *nie* (*nie som spokojný*). Zápor býva v jednej výpovedi vyjadrený aj viackrát:

Ne pustih ni suzu. (H, 50)

Nevyronila som ani slzu. (S, 31)

74 MISTRÍK, Jozef: *Slovosled*, s. 96.

75 Tamtiež, s. 98.

76 Tamtiež, s. 95.

4.4 VZÁJOMNÉ PORADIE VÝCHODISKA A JADRA VO VÝPOVEDI

Poradie východiska a jadra vo výpovedi je dané predovšetkým fungovaním týchto dvoch častí a v zložitejších a dlhších výpovediach tiež úsekovým predelom.⁷⁷

V dichotomickej výpovedi (ktorá sa skladá z dvoch základných častí – východiska a jadra – pozn. aut.) poradie týchto častí môže byť dvojaké:

- a) 1. východisko 2. jadro,
- b) 1. jadro 2. východisko

Prvý typ poradia, takzvané objektívne poradie, sa vyskytuje vo výpovediach, ktorých obsah je vyjadrený pokojne, bez vzrušenia. Východisko v nich stojí na začiatku, pretože svojim obsahom nadväzuje na predošlý kontext. Druhým typom sa realizuje subjektivita výpovede. V takejto výpovedi sa jadrom vyjadruje nová, dôležitá skutočnosť, zároveň sa jeho postavením na začiatku vety zdôrazňuje vzťah hovoriaceho k skutočnosti v ňom obsiahnutej.⁷⁸

Stavba chorvátskej výpovede z hľadiska významu funguje na rovnakom princípe. Dostupné príručky sa zhodujú v tom, že bežné, štylisticky nepríznakové (neutrálne) poradie je 1. téma 2. réma a je znakom objektívneho stavu hovoriaceho. Štylisticky príznakové poradie je obrátené, a teda 1. réma 2. téma a používa sa tam, kde existuje potreba zdôraznenia slova, slovného spojenia či dokonca celej výpovede.⁷⁹

Poradie východiska a jadra v oznamovacej výpovedi zasadennej do kontextu je väčšinou prvého typu, kedy na seba výpovede nadväzujú. Východisko novej výpovede môže byť jadrom predošlej. Obrátené poradie signalizuje expresívnosť prejavu a využíva sa vtedy, keď je potrebné zdôrazniť jadro výpovede; „...v citovom vzruchu hovoriaci vysloví najskôr to, čo pokladá za najzávažnejšie, a až potom, akoby dodatočne, rozvíja svoju výpoveď, dokladá údaje, ktoré sú z jeho hľadiska menej dôležité, event. už známe zo situácie“.⁸⁰

77 Úsekový predel je spôsob oddelenia východiska a jadra, a to obvykle v dlhšej a zložitejšej výpovedi, ktorá sa musí deliť na vetné úseky, pričom obidve časti, východisková aj jadrová, sa môžu ďalej členiť. Úsekový predel sa vyznačuje intonáciou. Vid' DANEŠ, František: *Intonace a věta ve spisovné češtině*. Praha 1957, s. 114, podľa MISTRÍK, Jozef: *Slovosled*, s. 105.

78 MISTRÍK, Jozef: *Slovosled*, s. 106.

79 Porov. BARIĆ, Eugenija a kol.: *Hrvatska gramatika*, s. 584; SILIĆ, Josip – PRANJKOVIĆ, Ivo: *Gramatika*, s. 282.

80 MISTRÍK, Jozef: *Slovosled*, s. 108.

V opytovacích vetách sa poradie východiska a jadra líši v závislosti na type otázky.

Čo sa týka zisťovacích otázok, v tých sa uplatňujú obidva spôsoby usporiadania jadra a východiska. Aj tu platí, že treba poznať kontext či situáciu, do ktorej je otázka zasadená. Najčastejšie je poradie objektívneho typu, teda 1. východisko 2. jadro, sa najčastejšie vyskytuje v dialógoch (*Ty mi neveríš? Da li mi ti ne vjeruješ?*) a v množstve prípadov sa východisko vynecháva (*Neveríš mi? Da li mi ne vjeruješ?*).⁸¹ V takomto prípade je otázka zasadená do kontextu, takže východisko je dôležité, avšak jedná sa o dialóg, ktorý vo vhodnom prevedení, prípadne okomentovaní, neprítomné východisko sám navodí.

Zvláštnym druhom otázok sú doplňovacie otázky. Zvláštnym preto, že jadrom výpovede je opytovacie zámeno alebo opytovacia príslovka, z ktorej sa nič nové nedozvedáme. Je to slovo, prostredníctvom ktorého sa dožadujeme odpovede v podobe konkrétnej informácie o čase, mieste, spôsobe, príčine a pod. Zvláštnosť tohto typu otázok spočíva aj v tom, že opytovacie slovo, ktoré je jadrom výpovede, môže stáť na rôznych pozíciách. Podľa postavenia jadra v takýchto vetách rozlišujeme v slovenčine slovoslednú schému nepríznačkovú (*Čo to znamená?*) a príznakovú, keď opytovacie slovo stojí na inom mieste ako na čele vety (*To čo znamená?*)⁸² V chorvátčine sa s príznakovým slovosledom v otázkach nestretávame, konkrétne túto otázku by sme preložili prvým spôsobom: *Što to znači?*

V prípade žiadacích (najmä rozkazovacích) viet býva najčastejšie uplatňovaný druhý typ poradia východiska a jadra, čo vyplýva zo subjektívneho charakteru takýchto viet (hovoriaci sa snaží čo najrýchlejšie vypovedať to, čo je pre neho dôležité – to je obsiahnuté v jadre, ostatné časti výpovede nasledujú po ňom).⁸³

Kazuj tko si i što te k meni dovodi! (H, 97)

Povedz, kto si a čo ta ku mne privádza! (S, 59)

Pozn.: Táto výpoveď je zloženým súvetím – obsahuje tri jednoduché vety, pričom v každej stojí jadro na prvom mieste: *Kazuj! Tko si! Što te k meni dovodi!*

81 MISTRÍK, Jozef: *Slovosled*, s. 110.

82 Tamtiež.

83 Tamtiež.

4.5 TRICHOTÓMIA VÝPOVEDE

Doteraz sme sa zaoberali dichotomickým členením výpovede, teda členením výpovede na východisko a jadro. To však neznamená, že výpovede sa skladajú len z týchto dvoch častí, resp. že všetky slová vo výpovedi zadeľujeme len do týchto dvoch skupín. V strede objektívne členenej výpovede môže stáť ešte jeden člen, ktorý nazývame tranzitným. Pojmom *tranzitný člen* (*tranzit* – T) označujeme slovesné výrazy, ktoré tvoria, vo význame sémantiky aj slovosledu, prechod medzi východiskom a jadrom.⁸⁴

Šutnja potraja ko vječnost. (H, 100)

Mlčanie trvalo večnosť. (S, 60)

Schéma objektívne členenej výpovede vyzerá takto: V T J. V subjektívnej výpovedi tranzitný člen svoju stredovú pozíciu zachováva, vymenia sa len východisko a jadro; schéma bude teda vyzerat' takto: J T V.⁸⁵

Napriek tomu, že niektoré vety sa bez tranzitu nezaobídu, táto časť má najmenšiu výpovednú hodnotu, čo potvrdzuje existencia elipsy.⁸⁶ *Moje peniaze, moja zodpovednosť.*

Tranzitný člen však môže mať aj začiatočnú pozíciu. Takýto slovosled sa vyskytne napríklad vtedy, keď je tranzit najslabším článkom výpovede slúžiacim len na uvedenie jadra (najmä vo vetách opytovacích, žiadacích alebo expresívnych), prípadne za účelom zachovania plynulosti deja.⁸⁷

Zostúpili zo svojho mesta synovia Izraela, podišli k Achiorovi... (S, 45) Hoci v tomto prípade prekladateľ mohol použiť poradie s tranzitným členom v strede výpovede, tranzit umiestnil na začiatok pravdepodobne z dôvodu, aby zachoval poradie z originálnej výpovede, ktorá začína minulým prechodníkom: *Sišavši iz svog grada, sinovi Izraelovi priđ oše do Ahiora...* (H, 74)

Už sme uvideli, že aktuálne členenie výpovede závisí od významu. Nezanedbateľnú úlohu však zohráva úzus konkrétneho jazyka. Autori prozaických textov disponujú určitou voľnosťou a tvoria text tak, aby čo najlepšie vyjadrili myšlienku a vystihli podstatu informácie – k tomu vo veľkej miere prispieva práve vhodne zvolený slovosled. Prekladateľ však už túto výhodu nemá. Musí sa snažiť o to,

84 Do tranzitnej časti možno zaradiť aj enklitiky stojace medzi východiskom a tranzitným slovesom. Vid' MISTRÍK, Jozef: *Lingvistický slovník*. Bratislava 2002, s. 228.

85 MISTRÍK, Jozef: *Slovosled*, s. 113.

86 Elipsou rozumieme vypustenie časti výpovede bez narušenia zmyslu. Vid' IVANOVÁ-ŠALINGOVÁ, Mária – MANÍKOVÁ, Zuzana: *Slovník cudzích slov*. Tretie, revidované vyd. Bratislava 1990, s. 246.

87 MISTRÍK, Jozef: *Slovosled*, s. 114.

aby sa čo najviac priblížil originálu a zachoval tak pôvodného ducha textu, avšak musí dbať o dodržanie gramatických noriem a úzu jazyka, do ktorého prekladá. V nasledujúcom príklade vidíme, že prekladateľ zvolil štandardné poradie V T J, hoci v origináli stál tranzitný člen na konci výpovede. Koncová pozícia je pravdepodobne spôsobená potrebou zvýraznenia jadra, čo autor dosiahol práve uložením jadra (*prigušeni jecaj*) vedľa východiska (*umjesto uzvika*). Slovenský úzus by v tomto prípade pravdepodobne nepovolil takýto slovosled, alebo by táto výpoveď vyzerala prinajmenšom neštandardne. Z originálnej výpovede *Ali, umjesto uzvika tek prigušeni jecaj **dopre** do nas.* (H, 21) tak zvolením správneho poradia vznikol preklad *No namiesto výkriku, **dol'ahol** k nám iba pridusený nárek.* (S, 15)

4.6 INTONÁCIA VO VÝPOVEDI A JEJ SÚVISLOSŤ S AKTUÁLNYM ČLENENÍM

Nie je podmienkou, aby jadro výpovede bolo vyjadrené slovami. Dokonca, situácia či kontext si niekedy vyžadujú viac, než len vhodný výber výrazov – lepším spôsobom signalizovania jadra môže byť napríklad vhodná intonácia vznikajúca na základe podmienok, v ktorých sa výpoveď či prehovor odohráva. V hovorenom prejave je takýto spôsob vyznačovania jadra veľmi častý, preto sa niektoré odborné publikácie zaoberajú v problematike slovosledu osobitne zvukovou rovinou. Na druhej strane, spôsob, miera a umiestnenie intonácie úzko súvisí s kontextom či situáciou, do ktorej je výpoveď zasadená, preto možno zvukový činiteľ považovať za podmnožinu činiteľa významového. Intonáciou sa teda budeme zaoberať len krátko, a to v rámci významovej roviny slovosledu.

Intonácia je dvíhanie a znižovanie hlasu za účelom vyjadrenia významu výpovede a rôznych pocitov vyjadrených vo výpovedi. Z intonačných prostriedkov sú najčastejšími dôraz, pauza a melódia.⁸⁸

Dôraz (chorv. *naglasak, akcent*), ako intonačný prostriedok prejavujúci sa v ústnej výpovedi, uvádza do popredia najdôležitejšieho člena výpovede. V písomnej výpovedi je zas takýmto prostriedkom koncová poloha, ktorá signalizuje jadro. Keď sa však tieto dva prostriedky stretnú, ich účinnosť sa navzájom oslabuje. Preto, ak chceme zvýšiť účinnosť dôrazu, je potrebné zdôrazňovaný výraz presunúť z koncovej polohy smerom dopredu. Potom sa dôraz stáva intonačným, tým pádom aj významovým centrom výpovede.⁸⁹

88 SILIĆ, Josip – PRANJKOVIĆ, Ivo: *Gramatika*, s. 366.

89 MISTRÍK, Jozef: *Slovosled*, s. 125.

Dôraz sa vo výpovedi vzťahuje na časť vety, ktorá nasleduje ako odpoveď na otázku...:⁹⁰

(Koji je bio Marko?) Marko je bio prvi.

(Tko je bio prvi?) Prvi je bio Marko.

Pri vysunutí jadra na začiatok výpovede sa dôraz jadra zosilňuje:

*(Tko je bio prvi?) **Marko** je bio prvi.*

Pauza (chorv. *stanka*) sa používa najčastejšie ako sprievodný jav popri dôraze,⁹¹ keď je potrebné dôkladné vysunutie jadra. Často ju môžeme pozorovať vo výpovediach, v ktorých sa jeden jav zdôrazňuje a druhý vylučuje: *Ta olovka je moja, ne tvoja*. Pauzou sa tiež označujú hranice vetných úsekov v zložitejších výpovediach, prípadne súvetiach.⁹²

Objektivitu či expresívnosť prejavu tiež vyjadruje melódia. V slovenčine vo všeobecnosti platí, že oznamovacia veta sa končí konkluzívnou kadenciou (klesavá alebo stúpavo-klesavá melódia), otázka či iná neuspokojivá odpoveď končí antikadenciou (stúpavá melódia)⁹³ a neúplné výpovede majú formu polokadencie (neuspokojivo ukončená melódia).⁹⁴ Silić a Pranjković navyše dodávajú, že v opytovacích otázkach určuje melódiu prítomnosť opytovacieho zámena: v opytovacích vetách bez opytovacieho zámena je melódia stúpavá, v želacích vetách a vo vetách s opytovacím zámenom je melódia klesavá.⁹⁵

Dva najdôležitejšie intonačné prostriedky, dôraz a melódia, spolu úzko súvisia a dokážu spoľahlivo odhaliť poradie východiska a jadra vo výpovedi. Ak je totiž na prvom výraze najvyšší tón a zároveň aj dôraz, vidíme, že sa jedná o subjektívnu výpoveď a s určitosťou vieme určiť poradie J V.

Ako sme uviedli vyššie, v hovorenom prejave výpoveď aktuálne člení intonácia. Intonácia však má aj inú funkciu – pomocou taktového prízvuku (či inak nazývaného slovného prízvuku) prirodzene člení výpoveď na takty⁹⁶ a tie skladá do vetných (výpovedných) úsekov.⁹⁷ Z ukážok v dostupnej

90 SILIĆ, Josip – PRANJKOVIĆ, Ivo: *Gramatika*, s. 366.

91 MISTRÍK, Jozef: *Slovosled*, s. 98.

92 ČECHOVÁ, Marie: *Čeština*, s. 39.

93 GREPL, Miroslav – KARLÍK, Petr: *Skladba*, s. 18.

94 MISTRÍK, Jozef: *Slovosled*, s. 131.

95 SILIĆ, Josip – PRANJKOVIĆ, Ivo: *Gramatika*, s. 366.

96 Takt je pravidelne sa opakujúca rytmická jednotka, a teda skupina niekoľkých slabík s jednou slabikou prozodicky (prízvukovo) zvýraznenou, tieto sa zoskupujú do taktových skupín. Viď ONDRUŠ, Šimon – SABOL, Ján: *Úvod do štúdiá jazykov*. Bratislava 1987, s. 137.

odbornej literatúre vyplýva, že takt vždy tvorí aspoň jedno prízvuchné slovo v prípadnej kombinácii s príslušnými enklitikami alebo proklitikami, výpovedný úsek býva zväčša tvorený niekoľkými taktmi, prípadne ho tvorí jeden takt.

Ne rozumijem | do kraja. (H, 107)

Tomu | celkom | nerozumiem. (S, 65)

Pozn.: rozdielne rozdelenie výpovede do taktov v uvedenom príklade súvisí s rozdielnym slovosledom originálu a prekladu.

Spôsoby vyjadrenia jadra výpovede sú rôzne, môžu fungovať lexikálne, gramaticky či foneticky. Málokedy je však jadro vyjadrené len jedným z týchto prostriedkov, väčšinou sa pre čo najpresnejšie vyjadrenie skombinuje niekoľko z nich. Dohromady môže napríklad fungovať opakovanie výrazu a jeho fonetické zdôraznenie, melódia sprevádzaná gestikuláciou a podobne.

Existujú samozrejme ďalšie spôsoby realizácie východiska a jadra, avšak tieto sa vyskytujú v zvláštnych prejavoch súkromného či umeleckého štýlu a pre skúmanie slovosledu v tejto práci nie sú dôležité, preto sa nimi nebudeme podrobnejšie zaoberať.

97 Výpovedný úsek je vyššia, intonačne oddelená a sémanticky samostatná časť prehovoru. Vid' MISTRÍK, Jozef: *Slovosled*, s. 144.

5 KONTEXTOVÉ SLOVÁ - KLITIKY

V predchádzajúcich podkapitolách sme objasnili pojmy týkajúce sa obsahového členenia výpovede a vysvetlili sme fungovanie východiska, jadra a tranzitu. Do výpovede je však možné zaradiť ďalšie komponenty. Aby bola výpoveď gramaticky plnohodnotná a aby sme v nej dokázali vyjadriť všetko, čo daná výpoveď opisuje, sú potrebné ďalšie slová, ktoré nazývame kontextové. Kontextové slová výpoveď začleňujú do podmienok prehovoru tým, že naznačujú osoby a veci, ktorých sa výpoveď týka, a tiež to, v akom vzájomnom vzťahu sú v momente novej výpovede.⁹⁸ Ich lexikálny obsah je minimálny, avšak pre dotvorenie kontextu sú niekedy veľmi dôležité.

Tieto slová bez vlastného prízvuku sa tradične nazývajú aj enklitiky (príklonky), – „prikláňajú“ sa k prízvučným slovám, ku ktorým patria a tvoria s nimi „artikulačný a prízvučný celok“⁹⁹ (v chorvátčine okrem pojmu *enklitike* sa môžeme stretnúť aj s označením *naslonjenice* alebo *zanaglasnice*). Podľa Mistríka (a stotožňujeme sa s ním) je však toto zovšeobecnenie nesprávne, pretože pozícia kontextových slov nie je fixne daná len za prízvučné slová, môžu sa nachádzať aj pred nimi. Takéto slová sa potom logicky a právoplatne nazývajú proklitikami či predklonkami¹⁰⁰ (v chorvátčine sa okrem tradičného *proklitike* nazývajú aj *prislonjenice* alebo *prednaglasnice*). Kvôli presnosti budeme teda v práci kontextové slová nazývať klitikami, tie rozlišovať podľa postavenia za alebo pred prízvučným slovom na enklitiky a proklitiky.

V Úvode k slovosledu sme konštatovali, že slovosled v slovanských jazykoch je do určitej miery daný fixne. Práve klitiky a ich viacmenej prísne pravidlá postavenia vo vete sú jedným z dôkazov, že chorvátčina ani slovenčina nie sú jazykmi s úplne voľným slovosledom.

V nasledujúcich riadkoch vymenujeme enklitiky a proklitiky v slovenčine a chorvátčine.

Inventár enklitik v slovenčine je malý, tvoria ju nasledujúce slová:

- zámená *mi, ti, mu, jej, nám, vám, im, ma, ťa, ho, ju, nás, vás, ich*
- neprízvučné tvary zvratných zámen *sa* a *si*

98 MISTRÍK, Jozef: *Slovosled*, s. 136.

99 FRANČIĆ, Anđela – HUDEČEK, Lana – MIHALJEVIĆ, Milica: *Normativnost i višefunkcionalnost u hrvatskome standardnom jeziku*. 2.vyd. Zagreb 2006, s. 181.

100 MISTRÍK, Jozef: *Slovosled*, s. 144.

- tvary pomocného slovesa *byť*: *som, si, je, sme, ste, sú*
- častica *by*¹⁰¹

V chorvátčine je počet enklitik o niečo väčší, čo je dané rozdielnym spôsobom tvorenia minulého a budúceho času a kondicionálu. Patria medzi ne:

- neprízvučné tvary osobných zámen *me, te, ga, je/ju, nju, nj, nas, vas, ih, mi, ti, mu, joj, nam, vam, im*
- neprízvučné tvary zvratných zámen *se* a *si*
- neprízvučné tvary prítomného času pomocného slovesa *biti*: *sam, si, je, smo, ste, su*
- neprízvučné tvary aoristu pomocného slovesa *biti*: *bih, bi, bi, bismo, biste, bi*
- neprízvučné tvary prítomného času pomocného slovesa *htjeti*: *ću, ćeš, će, ćemo, ćete, će*
- častica *li*¹⁰²
- Silić a Pranjković uvádzajú aj zámená typu *svojima, našima, mojemu, tvojemu* a pod., ktoré sa vo výpovedi vyskytujú bez podstatného mena, a to za predpokladu, že z kontextu je známe, čo alebo koho takéto zámeno označuje: *Dajte to vašima* (roditeľjima). *Zadovoljan sam svojima* (prijateľjima).¹⁰³

Funkciu proklitik zastávajú v slovenčine všetky predložky, spojky a častice.¹⁰⁴

V chorvátčine sú to:

- všetky jednoslabičné predložky
- z dvojslabičných *među, mimo, preko, prema, oko nada, poda, pokraj*
- predložky zložené z predložky *iz* a inej predložky (*između, iznad, ispred, ispod*)

101 MISTRÍK, Jozef: *Slovosled*, s. 145.

102 Porov. UDIER, Sanda Lucija: Položaj glagolskih enklitika u nastavi hrvatskoga kao stranoga jezika za početnike. *LAHOR: časopis za hrvatski kao materinski, drugi i strani jezik*, 20. 6. 2006, s. 63; BARIĆ, Eugenija. *Hrvatska gramatika*, s. 72.

103 SILIĆ, Josip – PRANJKOVIĆ, Ivo: *Gramatika*, s. 125.

104 MISTRÍK, Jozef: *Slovosled*, s. 170.

- spojky *a, i, ni, da, kad*
- záporná častica *ne*¹⁰⁵

5.1 MIESTO ENKLITÍK V CHORVÁTČINE V POROVNANÍ SO SLOVENČINOU

Treba poznamenať, že problematika klitik je v chorvátčine pomerne zložitá, ale zároveň stanovuje prísne pravidlá, podľa ktorých sa enklitiky do vety umiestňujú.

Základným pravidlom je, že enklitiky nemôžu stáť samostatne a vo väčšine prípadov nemôžu byť umiestnené na začiatku vety. Pred enklitikou musí stáť prízvuchné slovo, s ktorým tvorí jeden prízvuchný celok.¹⁰⁶ Ak má enklitika stáť na začiatku vety alebo sa dostať do samostatnej pozície, musí sa použiť dlhý, prízvuchný tvar:¹⁰⁷ ***Meni to reci. Reci to meni.***

Enklitiky nemôžu stáť za zápornou časticou *ne* a spojkami *i* a *a*, ale môžu stáť za spojkou *pa* (*te*).¹⁰⁸

Krátky tvar prítomného času pomocného slovesa *biti* v 3. osobe singuláru *je* a tvary aoristu pomocného slovesa *biti*, ktoré sa používajú v kondicionáli (*bih, bi, bi, bismo, biste, bi*) sú obvykle neprízvuchné, výnimka nastáva v zisťovacích otázkach v spojení s časticou *li*, kedy tento výraz stojí na začiatku vety:¹⁰⁹ ***Je li Marko tvoj muž? Bi li došao kući?***

Slovesná enklitika *je* stojí za zámennou enklitikou (*Vidio ga je samo jednom.*), ostatné slovesné enklitiky stoja pred zámennými (*Seljaci su ih slali..., Netko će nas dočekati.*). Vynecháva sa pri zvratných slovesách (*Dogodilo se sve kao što...*), enklitiky *je* a *su* sa môžu vynechávať aj v minulom čase (*Suze mu potekle niz mršave obraze.*).¹¹⁰

Všeobecne platí, že enklitika podľa možnosti stojí za prvým prízvuchným slovom (alebo slovným spojením), a teda vo vete je na druhom mieste. Vo vysokom štýle, a teda v štandardnom

105 BARIĆ, Eugenija a kol.: *Hrvatska gramatika*, s. 71.

106 Porov. UDIER, Sanda Lucija: *Položaj*, s. 63; FRANČIĆ, Anđela – HUDEČEK, Lana – MIHALJEVIĆ, Milica: *Normativnost*, s. 182.

107 UDIER, Sanda Lucija: *Položaj*, s. 63.

108 BARIĆ, Eugenija a kol.: *Hrvatska gramatika*, s. 595.

109 UDIER, Sanda Lucija: *Položaj*, s. 63.

110 BARIĆ, Eugenija a kol.: *Hrvatska gramatika*, s. 596.

chorvátskom jazyku sa toto pravidlo prísne dodržiava:¹¹¹

*Luka **bi** Šušmek polazio u šetnju.....*¹¹²

*Neki **su** od njih sada čučali na pragu,...*¹¹³

*Taj **je** čin ponovljen dvaput.*¹¹⁴

Väčšinou je však niekoľko možností, ako enklitiku v konkrétnej výpovedi umiestniť – hovorová chorvátčina stavia enklitiku obvykle za prvú syntagmu vo vete.¹¹⁵

Ak sa vo vete ocitne vedľa seba niekoľko enklitik, ich vzájomné poradie je určené nasledovne:

1. častica *li*
2. slovesné enklitiky (okrem enklitiky *je*)
3. zámenné enklitiky, ktorých vzájomné poradie je určené ich pádom:
 1. enklitika v DATÍVE 2. enklitika v GENITÍVE 3. enklitika v AKUZATÍVE
4. slovesná enklitika *je*

Ďalej je daných niekoľko pravidiel vzťahujúcich sa na konkrétne enklitiky:

- pre zvrtné zámeno *se* v zvrtných slovesách platí pravidlo podobné tomu, ktoré je uvedené vyššie, a to, že toto zámeno sa stavia do pozície enklitiky v akuzatíve, a teda stojí až za enklitikami v datíve a genitíve:¹¹⁶*Djeca su **ga** (G) **se** nagledala.*
- ak sa stretnú vedľa seba slovesná enklitika *je* a zámenná enklitika *je/nje*, namiesto tvaru *je/nje* sa použije tvar *ju* (*Čim **ju je** opazio, prišao joj je.*). Tvar *ju* nasleduje aj po slovese, ktoré má v 3. osobe singuláru koncovku *-je* (*Ne **smije ju** ni vidjeti.*)
- ak je do výpovede vložená vsuvka, enklitika sa viaže na prvé slovo vo vete po vsuvke

111 UDIER, Sanda Lucija: Položaj, s. 63

112 BARIĆ, Eugenija a kol.: *Hrvatska gramatika*, s. 598.

113 Tamtiež, s. 597.

114 Tamtiež, s. 598.

115 UDIER, Sanda Lucija: Položaj, s. 63

116 BARIĆ, Eugenija a kol.: *Hrvatska gramatika*, s. 597.

- v podradňovacích súvetiach stoja enklitiky bezprostredne za spojku alebo opytovacím či vzťahným zámenom¹¹⁷

Miesto enklitik v slovenskej vete závisí v prvom rade od typu vety a tiež od postavenia vety vzhľadom na okolitý text. Všeobecne platí, že enklitiky sa vo vete kladú za výraz, ktorý je východiskom a ktorý sa vysloví s väčším dôrazom. V jednoduchej vete stojí enklitika (alebo niekoľko enklitik vedľa seba) bezprostredne za prvým členom, teda je na druhom mieste, a to bez ohľadu na to, či je tento člen jednoduchý, rozvitý alebo viacnásobný:¹¹⁸*Skočila **mu** do náručia. Stará žena **sa** zrútila na zem. Poprosila **by som ho** o radu.*

Enklitiky sa niekedy kladú na prvé miesto, a to napríklad v spontánných otázkach: *Si **sa** zbláznil??*, v ustálených spojeniach: *Sa **mi** zdá...*, alebo môže nastať úmyselná zámena: *Sa **ide!*** namiesto *Ide **sa!***¹¹⁹ Takáto inverzia v chorvátčine možná nie je, vynímajúc prípady opytovacích otázok s enklitikou na začiatku.

Dvojakým spôsobom sa enklitiky správajú v spojení so spojkami v súvetiach. Vzhľadom na to, že východisko sa v podradňovacej vete po spojke opakuje málokedy (pretože podradňovacia spojka bezprostredne pripája novú vetu k obsahovo známej časti vyjadrenej v hlavnej vete) enklitika sa v podradňovacích vetách vyskytuje najčastejšie bezprostredne po spojke. Enklitika sa však neraz stavia na tretie miesto, a to napríklad vtedy, ak treba v podradňovacej vete uviesť aj východisko alebo známe východisko zdôrazniť:¹²⁰*...na prvý pohľad to bola slúžka bez chyby, ale napriek tomu **som** cítila...* (S, 29).

V spojení so vzťahným zámenom stojí enklitika bezprostredne za týmto zámenom – vzťahné zámeno funguje ako synonymum k východisku vyjadrenému v nadradenej vete:¹²¹*Máš **všetko**, čo **ti** patrí.*

Z uvedených pravidiel o postavení enklitik v chorvátskej a slovenskej vete vyplýva, že do určitej miery sa tieto slová v skúmaných jazykoch správajú podobne, no je tu niekoľko zásadných rozdielov, ktoré pramenia hlavne v tom, že v chorvátčine existujú enklitiky, ktoré sa v slovenčine nepoužívajú (napr. častica *li*, pomocou ktorej sa v chorvátčine tvoria otázky), a taktiež rozdielnym

117 BARIĆ, Eugenija a kol.: *Hrvatska gramatika*, s. 595.

118 MISTRÍK, Jozef: *Slovosled*, s. 148.

119 Tamtiež, s. 150.

120 Tamtiež, s. 153.

121 MISTRÍK, Jozef: *Slovosled*, s. 153.

tvorením minulého času a otázok v kondicionáli. Vyvodený záver doložíme na príkladoch.

Otázku *Je Marko tvoj muž?* v chorvátčine musíme doplniť časticou *li*: *Je li Marko tvoj muž?* (prípadne vytvoriť otázku pomocou spojenia *da li*, kedy sa toto spojenie posúva na začiatok a tvar pomocného slovesa *biti* sa presúva za toto spojenie: *Da li je Marko tvoj muž?* – pozn. aut.).

Do určitej miery je rozdielne tvorenie minulého času. Prvý rozdiel spočíva v tom, že slovenčina si nevyžaduje pre vyjadrenie minulého času použitie pomocného slovesa *byť* v každej osobe, vyžaduje sa v 1. a 2. osobe singuláru a plurálu: *Ja som napísal.*, ale *On napísal.* V chorvátčine sa pomocné sloveso *biti* musí použiť v každej osobe: *Ja sam napisao.* *On je napisao.* Druhý rozdiel je v postavení slovesnej enklitiky *je*, ktorá sa v chorvátskej vete popri ďalších enklitikách stavia na koniec (*Čim ju je opazio, prišao joj je.*). Slovosledne sa ale oznamovacie vety v minulom čase v týchto dvoch jazykoch nelíšia.

Kondicionál sa v skúmaných jazykoch taktiež tvorí značne rozdielne. Kým v otázke *Bi li došao kući?* enklitika *bi* stojí na začiatku vety v spojení s časticou *li*, v slovenskej vete sa nachádza na druhom mieste: *Prišiel by domov?*

5.2 MIESTO PROKLITÍK V CHORVÁTČINE V POROVNANÍ SO SLOVENČINOU

Problematika umiestňovania proklitik je značne jednoduchšia, a to hlavne preto, že sa zvyknú vyskytovať po jednom, a teda nie je potrebné určovať ich vzájomné poradie vo výpovedi.

Základné pravidlá určovania poradia proklitik v chorvátčine sú nasledovné:

- predložky stoja pred slovom, s ktorým sú pádovo spojené (*Doći će jesen bez kiše.*)
- predložky *radi*, *nasuprot*, *unatoč* a *usprkos* môžu stáť aj za slovom, s ktorým sú pádovo spojené (*On to radi roditeljima usprkos.*)
- predložka sa v atributívnej syntagme stavia na jej začiatok, to znamená, že nemusí nutne stáť pri substantíve (*Iza mokrih njiva magle skrivaju.*)¹²²
- predložky stoja medzi jednotlivými časťami neurčitých zámen (*Ni s kim ne razgovaram.*)

122 BARIĆ, Eugenija a kol.: *Hrvatska gramatika*, s. 598.

- záporná částice *ne (ni)* stojí před predikátem (*Ne idite u svijet...*)
- ak má predikát zložený slovesný tvar, *ne* stojí bezprostredne pred enklitickým tvarom (*Dugo nisam mogao usnuti.*)
- v prípade menného predikátu je částice *ne (ni)* takisto bezprostredne pred enklitickým tvarom – tvoria jedno slovo (*Mi nismo kanibali.....*)
- opytovacie a vzťahné zámená stoja na začiatku svojej vety (*Tko je to rekao?, koji.....*)¹²³

Proklitiky majú v slovenskej vete obvykle svoje pevné miesto, ale v niektorých prípadoch, hlavne v štylisticky príznakových výpovediach, môžu svoju pozíciu meniť. Najpevnejšie miesto majú predložky, ktoré stoja na čele predložkového výrazu: *Stáli na kopci.*¹²⁴

Spojky majú taktiež svoju stálu pozíciu – medzi jednotkami, ktoré spájajú – a teda prirad'ovacie spojky bývajú na čele prirad'ujúceho sa člena (syntagmy alebo vety), podrad'ovacie spojky na čele podradenej vety, ktorá nadväzuje na nadradenú vetu v súvetí: ¹²⁵*Mrzí nás, že sme neprišli.*

Vety podrad'ovacieho súvetia sa môžu oproti svojmu obvyklému poradiu vymeniť – vtedy podrad'ovacia spojka stojí na začiatku súvetia: *Kto druhému jamu kope, sám do nej spadne.*¹²⁶

V súvetiach môžu nastať prípady, keď sa vedľa seba vyskytujú dve spojky, a to buď prirad'ovacia a podrad'ovacia v poradí 1. prirad'ovacia 2. podrad'ovacia (*Priznal sa, že tam bol a že tie peniaze ukradol.*), alebo dve podrad'ovacie, kde jedna je vždy nadradená druhej (*Priznal sa, že tam bol, ale že peniaze neukradol.*)¹²⁷ Iné poradie spojok v súvetí sa v slovenčine nepripúšťa.

Častice môžu v slovenskej výpovedi stáť pri jednom výraze, pri celej výpovedi alebo samostatne; spravidla sa stavajú pred aktualizovaný člen, teda jadro, ale môžu byť aj za ním, napr. částica *tiež*.¹²⁸ Vo výpovedi sa môže vyskytovať aj niekoľko častíc za sebou, pričom na prvých miestach, teda najďalej od modifikovaného člena, sú najvšeobecnejšie, potom najšpecifickejšie sú najbližšie k tomuto členu. Ak vedľa seba stojí částica vetná a členská, vetná je vždy pred členskou:

123 BARIĆ, Eugenija a kol.: *Hrvatska gramatika*, s. 599.

124 MISTRÍK, Jozef: *Slovosled*, s. 170.

125 Tamtiež, s. 171.

126 Slovenské príslovie.

127 MISTRÍK, Jozef: *Slovosled*, s. 173.

128 Tamtiež, s. 174.

*Ved' len sladkosti jedáva.*¹²⁹

Uvedené teoretické danosti aj praktické príklady ukazujú, že predložky sa v chorvátčine a slovenčine správajú rovnako – stoja obvykle pred prízvuchým výrazom, s ktorým sa spájajú. V oboch jazykoch je však povolené postavenie vybraných predložiek za slovom, s ktorým sa spájajú. Spojky sa stavajú na začiatok podradenej vety.

Zásadný a jediný významný rozdiel spočíva v tvorení záporu pomocou častice *ne* (*ni*):

- chorvátčina stavia neurčitú časticu *ne* (*ni*) samostatne a nespája ju so slovesom: *Ne razumijem.*, výnimkou je spojenie tejto častice s modálnym slovesom *biti*, s ktorým sa spája do jedného celku: *Nismo veseli*. Slovenčina disponuje opačnými princípmi; so slovesom *biti* v prítomnom čase sa neurčitá častica *ne* nespája: *Nie sme veseli.*, s ostatnými slovami áno: *Nemám čas. Nebudem mať čas.*
- chorvátčina stavia medzi jednotlivé časti neurčitého zámena predložku – zo zámena *nitko* vytvoríme zvolením vhodného pádu vetu *Ni s kim ne razgovaram*. Slovenčina neurčité zámeno nerozdeľuje: *S nikým sa nerozprávam.*

129 MISTRÍK, Jozef: *Slovosled*, s. 176.

6 JEDNOTLIVÉ VETNÉ ČLENY A ICH SLOVOSLED

V kapitole pomenujeme vetné členy a určíme ich miesto v syntagme a vete.

6.1. HLAVNÉ VETNÉ ČLENY

Za hlavné vetné členy sa v slovenčine aj chorvátčine považujú subjekt (podmet) a predikát (prísudok). Obidva členy môžu byť rozvítené vedľajšími vetnými členmi, ktorým sa budeme venovať v osobitných kapitolách.

6.1.1 PREDIKÁT

Predikát (prísudok, chorv. *predikat*) je členom vypovedajúcim niečo o substantíve v podmete, s ktorým tvorí predikatívnu syntagmu. Prisudzuje sa mu činnosť, proces, vlastnosť alebo vzťah k inej entite.¹³⁰ Je všeobecne považovaný za najdôležitejšieho vetného člena, čo vysvetľuje príručka Silića a Pranjkovića: Predikát nie je závislý na iných vetných členoch, jeho pôsobenie vo vete neovplyvňujú gramatické vlastnosti ostatných členov, ale naopak, ostatné členy sa po gramatickej stránke prispôbujú vlastnostiam predikátu; na základe gramatických kategórií predikátu sme preto obvykle schopní určiť osobu, číslo a pád subjektu, pád objektu a tiež tvar príslovkového určenia.¹³¹

Významná úloha predikátu sa dá vysvetliť aj takzvanou „predikatívnosťou“ (chorv. *predikativnost*). Tento pojem je jednou z príručiek definovaný ako „vlastný aj vete aj výpovedi“, pričom táto vlastnosť je predpokladom každej vety aj výpovede, na rozdiel od predikátu, ktorý sa už vo výpovedi nachádzať nemusí.¹³² Napríklad, v otázke *Zašto?* predikát nie je prítomný, ale táto výpoveď disponuje predikatívnosťou, pretože sa ňou odkazuje na kontext, ktorý obsahuje predikát, na ktorý sa otázkou *Zašto?* Pýtame:

A: *Udarilo sam svoju ženu.*

B: *Zašto?*

130 IVANOVA, Martina: *Syntax*, s. 43.

131 SILIĆ, Josip – PRANJKOVIĆ, Ivo: *Gramatika*, s. 286.

132 Tamtiež, s. 283.

Predikatívna syntagma, a teda spojenie subjektu a predikátu, tvorí z gramatického hľadiska jadro vety, takisto z hľadiska významu toto spojenie vypovedá základnú informáciu, ktorú veta prináša (toto platí pri dvojčlenných vetách, ktoré obsahujú subjekt aj predikát, a to aj v prípade, že je subjekt skrytý; pri jednočlenných vetách základnú informáciu nesie vetný základ, vid' kapitola 6.1.2). Funkčnosť tohto jadra je podmienená tým, že toto spojenie skutočne vypovie celú základnú informáciu, preto nie je predikát vždy tvorený len jedným slovom – slovesom, ale môže ho tvoriť viac slov.

Podľa toho, či sa sloveso v predikáte spája s iným slovesom alebo s menným slovným druhom, sa predikáty delia na slovesné a menné.

Slovesný predikát (chorv. *glagolski predikat*)

Slovesný predikát sa v slovenčine vyjadruje najčastejšie určitým tvarom plnovýznamového slovesa (*Prídem zajtra.*), alebo určitým tvarom pomocného slovesa v kombinácii s neurčitkom plnovýznamového slovesa (*Chcem prísť zajtra.*). V prvom prípade sa jedná o takzvaný jednoduchý slovesný predikát, v druhom prípade je slovesný predikát zložený.¹³³

V chorvátčine sa k jednoduchým predikátom zaraďujú aj tie, ktoré by sa dali mylne považovať za zložené: jedná sa o slovesá v budúcom čase, ktoré sú v chorvátčine tvorené neurčitkom plnovýznamového slovesa a príslušným tvarom slovesa *htjeti* v prítomnom čase¹³⁴ (*Doći ću sutra.*) alebo slovesá vyjadrujúce zápor¹³⁵ (*Ne slažem se s tobom.*) V slovenčine sa sloveso v obidvoch prípadoch vyjadruje jednoslovnou (*Prídem zajtra. Nesúhlasím s tebou.*)

Pozn.: Výnimkou je spojenie zápornej častice *ne-* so slovesom *biti* – nespájajú sa: *Nie som bohatý.* Toto spojenie sa v chorvátčine používa opačným spôsobom – komponenty sú spojené: *Nisam bogat.* Vid' kapitola 5.2.

Stavba aj slovosled zložených slovesných predikátov sa v slovenčine a v chorvátčine zhoduje (*Chcem prísť zajtra. Želim doći sutra.*).

Treba poznamenať, že ukážky sú objektívne členenými výpoveďami; podľa kapitol zaoberajúcich sa slovosledom z hľadiska významu by bolo výsledkom subjektívneho prístupu inverzná poradie: *Zajtra prídem. Sutra ću doći.*

133 PAULINY, Eugen: *Krátká gramatika*, s. 142.

134 SILIĆ, Josip – PRANJKOVIĆ, Ivo: *Gramatika*, s. 289.

135 Tamtiež, s. 288.

Zložené predikáty sa môžu ďalej rozvíjať, napríklad k zloženému slovesnému predikátu pozostávajúceho z modálneho slovesa a plnovýznamového slovesa v infinitíve môžeme dodať ďalšie modálne alebo fázové sloveso: *Odlučio je nastaviti trenirati. Odlučio je **pokušati** nastaviti trenirati.*¹³⁶

V prípade takto rozvitého predikátu zvykne v chorvátčine platiť pravidlo o poradí týchto pomocných slovičiek: *odlučiti, početi, učiti* a *voziti*, ktoré sa v naznačenom poradí stavajú aj do vety:¹³⁷*Odlučio je početi učiti voziti bicikl.* Toto pravidlo možno uplatniť aj v slovenskej vete: *Rozhodol sa začať učiť sa jazdiť na bicykli.* Hoci je táto výpoveď gramaticky správna a dáva zmysel, v takomto prípade by sme uprednostnili súvetie: *Rozhodol sa, že sa začne učiť jazdiť na bicykli.*

Menný predikát (chorv. *imenski predikat*)

Menný predikát je tvorený menným slovným druhom a neplnovýznamovým slovesom,¹³⁸ oprávnené ho teda niektoré príručky nazývajú slovesno-menným predikátom. Takýto predikát patrí k zloženým predikátom.

Menný predikát môže byť tvorený dvomi základnými spôsobmi, a to podľa typu slovesa, ktoré obsahuje:

a) predikát tvorený takzvaným sponovým slovesom *byť/biti* a niektorým menným slovným druhom, a to substantívom (*On je **klamár**. On je **lažljivac**.*), adjektívom (*Otec **je starý**. Otac **je star**.*), zámenom (*Ona **je taká**. Ona **je takva**.*), číslovkou (*Peter **bol prvý**. Petar **je bio prvi**.*) alebo adverbium (*Dnes **je krásne**. Danas **je prekrasno**.*).¹³⁹ Takýto predikát sa v chorvátčine nazýva *kopulativni predikat* a takisto ako v slovenčine, zhoduje sa obvykle menný tvar so sponovým slovesom v rode, čísle a páde¹⁴⁰ (výnimkou je napríklad typ syntagmy *byť kým/čím: **Bijaše učiteljem u Istri**.*,¹⁴¹ ktorá sa bežne vyskytuje aj v slovenčine: ***Býval učiteľom v Istrii**.*).

Pozn.: Okrem úlohy spony môže sloveso *biti* mať aj význam *nachádzať sa (nalaziti se)* alebo *bývať (boraviti)*. V takom prípade sa nespája s menným slovným druhom v mennom predikáte, ale je slovesným predikátom a

136 SILIĆ, Josip – PRANJKOVIĆ, Ivo: *Gramatika*, s. 291.

137 Tamtiež, s. 365.

138 IVANOVA, Martina: *Syntax*, s. 45.

139 Tamtiež, s. 45.

140 Porov. SILIĆ, Josip – PRANJKOVIĆ, Ivo: *Gramatika*, s. 290; IVANOVA, Martina: *Syntax*, s. 45.

141 SILIĆ, Josip – PRANJKOVIĆ, Ivo: *Gramatika*, s. 290.

spája sa s príslovkovým určením miesta:¹⁴²*Marija je na fakultetu. / Mária je na fakulte.*

b) predikát tvorený takzvaným kategoriálnym slovesom (*napr. stat' sa, nazývať, cítiť sa* a pod. - pozn. aut.) a niektorým menným slovným druhom, v chorvátčine nazývaný *semikopulativni predikat*.¹⁴³ Sloveso v takomto type predikátu odkazuje na to, že sa nejakému objektu pripisuje nejaká vlastnosť, ale neinformuje o tom, aká vlastnosť sa mu pripisuje – tú je potrebné pomenovať mennou časťou predikátu:

Postao je poznat.

Stal sa slávnym.

Pozn.: väčšina kategoriálnych sloviess v slovenčine udáva adjektívu, s ktorým sa spája, tvar inštrumentálu, v chorvátčine nominatívu.

Základný člen predikátu – sloveso, máva obvykle „strednú polohu“ (to súvisí s aktuálnym členením výpovede: sloveso je tranzitným členom, ktorý spája jadro s východiskom výpovede – vid' kapitola 4.5), a leží buď za subjektom,¹⁴⁴ čo môžeme doložiť opakovaním príkladu uvedeného vyššie:

*Razbojnici ih **napadoše i orobiše** trećeg dana puta.* (H, 44)

*Zbojnici ich **prepadli a okradli** na tretí deň cesty.* (S, 28),

alebo môže stáť za rozvíjacím členom predikátu:¹⁴⁵

*S lakoćom **sam upravljala** muževim imanjem i kućom...* (H, 56)

*S lahkošću **som spravovala** mužov majetok a dom,...* (S, 35)

Pozn.: Sloveso nemusí stáť bezprostredne pri svojej slovesnej enklitike; z kapitoly 5.1 je už známe, že enklitika stojí vo vete za prvým prízvučným slovom alebo slovným spojením – medzi slovesnou enklitikou a slovesom môže stáť ďalší vetný člen:

*...Šua posta osoba s kojom **sam** u razgovoru uvijek **mogla prekratiti** vrijeme,...* (H, 45)

*...Šua sa stala osobou, s ktorou **som** si pri razgovore **mohla krátiť** čas,...* (S, 29)

142 SILIĆ, Josip – PRANJKOVIĆ, Ivo: *Gramatika*, s. 364.

143 Porov. IVANOVÁ, Martina: *Syntax*, s. 46; SILIĆ, Josip – PRANJKOVIĆ, Ivo: *Gramatika*, s. 290.

144 PAULINY, Eugen: *Krátká gramatika*, s. 560.

145 Tamtiež.

Sloveso z predikátu sa často vyskytuje aj pred subjektom, a to napríklad tam, kde v úlohe jadra je subjekt a je potrebné ho umiestniť na koniec výpovede: *Došla je Marija.* – ako odpoveď na otázku *Tko je došao?*, alebo v uvádzacích vetách stojacich za vetou, ktorú uvádzajú: „*Zar živog čovjeka božanstvom proglašavate?*“ *Zapita ga Joakim.* (H, 66)

Sloveso taktiež môže stáť na konci vety a mať pred sebou svoje rozvíjacie členy:¹⁴⁶

*...čineći neočekivan svršetak patnjama koje deset mjeseci neprekidno **podnosih.*** (H, 50)

*...urobil neočakávaný koniec utrpeniam, ktoré som desať mesiacov bez prestania **znášala.*** (S, 31)

Pozn.: V slovenskej vete by sme uprednostnili iný slovosled v podradovacej vete (...*ktoré som znášala bez prestania desať mesiacov.*), prekladateľ tu však, tak ako v mnohých iných prípadoch, zvolil poradie originálu – síce nie štandardné, ale pre slovenčinu stále prípustné.

Ak je predikát menný, v schéme vety nastávajú dva zásadné rozdiely:

- na mieste predikátu sa vyskytuje pomocné sloveso *biti/byť* vo svojich pádových, časových a rodových modifikáciách, ktoré má úlohu spony a označujeme ho SP
- na mieste objektu je slovo, ktoré patrí k pomocnému slovesu *biti/byť* a s ktorým tvoria menný predikát; toto slovo je buď substantívom, adjektívom, zámenom alebo radovou číslovkou a označuje sa IR (*imenska riječ*)

Schéma vety s menným prísudkom vyzerá nasledovne:

S SP IR.¹⁴⁷

Spolu s atribútom a prístavkom sa schéma vety s menným predikátom, a teda poradie jej vetných členov, zhoduje so schémou vety s predikátom slovesným, pričom predikát je vo vete s menným prísudkom zastúpený sponovým slovesom a objekt menným slovným druhom:

A AP S SP A AP IR¹⁴⁸

146 PAULINY, Eugen: *Krátka gramatika*, s. 560.

147 SILIĆ, Josip – PRANJKOVIĆ, Ivo: *Gramatika*, s. 364.

148 Tamtiež.

6.1.2 SUBJEKT

Subjekt (podmet, chorv. *subjekt*) je vetný člen vo forme nominatívu, ktorý sa s prísudkom spája do predikatívnej syntagmy, kde predstavuje nositeľa príznaku vyjadreného prísudkom.¹⁴⁹ Sémanticky subjekt môže predstavovať činiteľa deja, nositeľa procesu, vlastnosti, vzťahu alebo zásah či objekt deja.¹⁵⁰ Gramatickými vlastnosťami subjektu sú rod, číslo a pád. Subjekt vo výpovedi zastupujú hlavne substantíva, ale pomerne frekventované sú aj ďalšie slovné druhy, hlavne adjektíva a číslovky, ale aj slovné spojenia, infinitív sloviess alebo vedľajšia veta.¹⁵¹

Napriek tomu, že teória priraduje subjektu rod, číslo a pád, v praxi nemusia byť tieto vlastnosti vždy jednoznačné. Takýmto príkladom je pomerne častá absencia rodu: *Mnogo ljudi je došlo*.¹⁵² Na príklade vidíme, že neurčenosť rodu subjektu zapríčiňuje to, že sa predikát dostáva do stredného rodu. Rovnakú schému použijeme aj pre slovenčinu: *Mnoho ľudí prišlo*.

Zvyčajné miesto subjektu je na začiatku vety:

Razbojnici ih napadoše i orobiše trećeg dana puta. (H, 44)

Zbojnici ich prepadli a okradli na tretí deň cesty. (S, 28)

Niekedy subjekt neleží na začiatku vety: buď leží za predikátom (tento jav nazývame inverziou subjektu a predikátu), alebo za jeho rozvíjacími členmi – predmetom, príslovkovým určením alebo doplnkom.¹⁵³ Vo objektívne členených výpovediach, kde je jadrom subjekt, sa predpokladá jeho postavenie na koniec:

Čeka vas smrt. (H, 65)

Čaká vás smrt. (S, 40)

Postavenie subjektu na koniec mávajú aj uvádzacie vety stojace za priamou rečou, ktorú uvádzajú:

„Zar živog čovjeka božanstvom proglašavate?“ Zapita ga Joakim. (H, 66)

149 IVANOVÁ, Martina: *Syntax*, s. 50.

150 Tamtiež, s. 51.

151 SILIĆ, Josip – PRANJKOVIĆ, Ivo: *Gramatika*, s. 294.

152 Tamtiež, s. 295.

153 LETZ, Belo: *Gramatika*, s. 559.

„Azda živého člověka vyhlasujete za božstvo?“ Spýtal sa ho **Joachim**. (S, 41)

Už sme uviedli, že predikát je základným vetným členom vôbec, v každej výpovedi sa teda predpokladá existencia predikatívnej syntagmy a s tým zároveň prítomnosť subjektu. Subjekt sa však niekedy vo výpovedi nevyskytuje, čo môže mať dvojaký pôvod:

a) jedná sa o jednočlennú výpoveď, ktorá obsahuje len sloveso v 3. osobe singuláru a pomenúva nejaký jav, väčšinou meteorologického charakteru.¹⁵⁴

Danas je puhalo.

*Sneží.*¹⁵⁵

V prípade takejto jednočlennej slovesnej výpovede nehovoríme o jej člene ako o prísudku, ale ako o vetnom základe. To isté by platilo o menšej jednočlennej výpovedi, kde by bol vetným základom podmet:¹⁵⁶ *Dážď!*, *Oheň!*.

b) výpoveď je síce dvojčlenná, takže subjekt v nej existuje, ale ten je skrytý; je známy z kontextu alebo situácie a preto sa v danej výpovedi už nevyjadruje:¹⁵⁷ *Petar je jučer otputovao s Amerike. Danas je (on) došao kući.*

6.1.3 KONGRUENCIA SUBJEKTU A PREDIKÁTU

Subjekt a predikát sa v syntagme zhodujú v takzvaných kongruenčných (zhodových) kategóriách – v osobe a čísle.¹⁵⁸ Chorvátske gramatiky uvádzajú aj zhodu v rode,¹⁵⁹ Ivanová túto zhodu podmieňuje minulým časom, trpným rodom alebo podmieňovacím spôsobom;¹⁶⁰ princíp tejto problematiky v obidvoch jazykoch je však rovnaký, autori na ňu len odlišne nahliadajú – chorvátske gramatiky vždy považujú vzťah medzi osobným zámenom v subjekte a slovesom v predikáte za zhodu v rode, teda *ja – vidim* (aj keď môže ísť o muža aj ženu), *ti – vidiš* a pod., Ivanová tento vzťah ako zhodu v rode

154 LETZ, Belo: *Gramatika*, s. 296.

155 V chorvátčine by sme rovnaký jav vyjadrili výpoveďou *Pada snijeg.*, čo už je dvojčlenná veta. Pri vyjadrovaní meteorologických javov je takáto nezhoda pomerne častá, pomenovanie konkrétneho javu v slovenčine a chorvátčine je otázkou jazykového úzusu, napr. *Prší. - Pada kiša., Fúka vietor. - Puha.*

156 PAULINY, Eugen: *Krátká gramatika*, s. 141.

157 SILIĆ, Josip – PRANJKOVIĆ, Ivo: *Gramatika*, s. 296.

158 IVANOVA, Martina: *Syntax*, s. 44.

159 napr. SILIĆ, Josip – PRANJKOVIĆ, Ivo: *Gramatika*, s. 296.

160 IVANOVA, Martina: *Syntax*, s. 44.

nevníma.

Subjekt a predikát sa ale nemusia zhodovať vždy, v slovenčine ide napríklad o ustálené výrazy (*Čas sú peniaze.*), v chorvátčine sú príkladom takzvané *zbirne imenice* (hromadné podstatné mená – pozn. autora): *Došla su nam unučad.*

6.2 VEDĽAJŠIE VETNÉ ČLENY

Vedľajšími – rozvíjacími vetnými členmi sú predmet (objekt), prívlastok (atribút), prístavok, príslovkové určenie a doplnok.

Podstatné meno možno rozvíjať prívlastkom a prístavkom, sloveso predmetom, príslovkovým určením a doplnkom.¹⁶¹

6.2.1 OBJEKT

Objekt (predmet, chorv. *objekt*) rozvíja sloveso alebo prídavné meno tým, že dopĺňa jeho význam. Obyčajne býva vyjadrený podstatným menom alebo zámenom.¹⁶² Na tento vetný člen sa pýtame všetkými pádovými otázkami okrem nominatívu.¹⁶³

Chorvátčina používa pre objekt aj pomenovanie *dopuna*, a to v takom prípade, keď sa nespája s prísudkom vo vete, napríklad vo výpovedi *Prodávši kuću, susjed je preselio u stan* je takýmto výrazom slovo *kuća*.¹⁶⁴

Z gramatického hľadiska sa rozlišuje predmet priamy (chorv. *bližilizravni/direktni*) a nepriamy (*dalji/neizravni/ indirektni*).

Priamy predmet je taký, ktorý má bezpredložkovú formu v akuzatíve a dopĺňa sloveso, ktoré by samo o sebe nemalo zmysel: *Susjed prodaje kuću*.¹⁶⁵ V chorvátčine je možné vidieť priamy objekt aj v genitíve (*Imate li vode?*),¹⁶⁶ v slovenčine ale toto neplatí.

161 PAULINY, Eugen: *Krátká gramatika*, s. 144.

162 Tamtiež, s. 145.

163 IVANOVA, Martina: *Syntax*, s. 68.

164 SILIĆ, Josip – PRANJKOVIĆ, Ivo: *Gramatika*, s. 300.

165 Tamtiež, s. 300.

166 Tamtiež.

Nepriamy predmet môže mať predložkovú alebo bezpredložkovú formu a na rozdiel od priameho predmetu nie je tým, bez ktorého by jeho nadradený člen nemohol vo vete stáť. „Aj nepriamy predmet označuje predmet zasiahnutý dejom vyjadreným v slovese, ale nemusí to byť predmet na ktorom sa dej uskutočňuje, bez ktorého sa tento dej nemôže uskutočniť, ale predmet v súvislosti s ktorým sa dej uskutočňuje“.¹⁶⁷

Moja matka Lea sa prišla rozlúčiť s dcérou svojou, ... (S, 58)

Moja majka Lea dođe se oprostiti od kćeri svoje, ... (H, 95)

Pozn.: V tomto prípade, ak by sme chceli vypustiť predmet, bolo by potrebné v chorvátskej vete nahradiť sloveso v infinitíve niektorým jeho synonymom, pretože *oprostiti se od* je fráza, ktorá si vyžaduje predmet. Výpoveď by teda mohla vyzerať napríklad *Moja majka Lea dođe se pozdraviti, ...*

Takisto ako iné vetné členy, aj objekt sa vyskytuje ako viacnásobný, z ktorých jeden je bližší – je to priamy objekt, a druhý vzdialenejší – nepriamy objekt (*Poslužili su nas* (A) **paškim sirom** (I).).¹⁶⁸

S objektom sa môže spájať slovesný aj menný predikát. To predpokladá základný slovosled vety s objektom: **S** (subjekt) **P** (predikát) **O** (objekt)¹⁶⁹

Ne pustih ni suzu. (H, 50)

Nevyronila som ani slzu. (S, 31)

Pozn.: Subjekt je skrytý.

Keďže ide o vedľajší vetný člen, prítomnosť objektu vo vete nie je podmienkou. Ako sme videli na príklade (hlavne u priameho objektu), častokrát je objekt v určovacej syntagme s prísudkom, ktorý by bez „svojho“ objektu nedával zmysel.

6.2.2 ATRIBÚT

„Prívlastok (atribút, chorv. *atribut* – pozn. aut.) je rozvíjací vetný člen, ktorým sa bližšie určuje podstatné meno, alebo iné slovo, ktoré stojí v úlohe podstatného mena, nech je ktorýmkoľvek vetným

¹⁶⁷ SILIĆ, Josip – PRANJKOVIĆ, Ivo: *Gramatika*, s. 301.

¹⁶⁸ Tamtiež, s. 303.

¹⁶⁹ Tamtiež, s. 363.

členom.¹⁷⁰

Prívlastok je na svojom nadradenom slove závislý a stojí buď pred ním (**nový domov**) alebo za ním (**domov ľudí**).¹⁷¹ Podľa toho, akým slovným druhom je prívlastok vyjadrený, v akej polohe vzhľadom na svoj nadradený člen stojí, či sa s ním zhoduje v páde a či sa skloňuje, rozlišujeme prívlastok zhodný (*sročni/kongruentni atribut*) a nezhodný (*nesročni/nekongruentni atribut*).

Zhodný prívlastok sa s príslušným nadradeným členom zhoduje v rode, čísle a páde a môžu ho zastupovať prídavné mená (**Drahý dom nekúpim. / Skupu kuću neću kupiti.**), zámená (**Ten dom nekúpim. / Ovu kuću neću kupiti.**) a radové číslovky (**Prvý dom nekúpim. / Prvu kuću neću kupiti.**).¹⁷²

V prípade, že sa vo výpovedi nachádza viac prívlastkov, hovoríme o niekoľkonásobnom atribúte (chorv. *višečlani atribut*). Ak sú jednotlivé prívlastky zastúpené rôznymi slovnými druhmi, tak tieto nie sú oddelené čiarkou (**To je moj prvi dobri prijatelj.**).¹⁷³ Ak sa nadradenému členu priraduje vlastnosť, ktorá je vyjadrená viacerými adjektívami, môžu nastať dva prípady:

a) prvý člen atribútu sa vzťahuje na celú syntagmu, ktorá obsahuje ďalší jeden alebo viac členov atribútu a nadradený člen; vtedy sa čiarka medzi jednotlivé členy atribútu nedáva: **ново prošireno izdanje te knjige**,

b) všetky členy atribútu sú si podobné významom a obidva určujú svojho nadradeného člena – oddeľujú sa čiarkou: **ново, prošireno izdanje te knjige**¹⁷⁴

Napriek tomu, že je atribút nesamostatný, sekundárny vetný člen, v niektorých prípadoch je jeho prítomnosť nevyhnutná. Prítomnosť vo vete je podmienená syntakticky vtedy, keď treba určiť niektoré časové údaje (**Javit ću se idući tjedan.**, nie **Javit ću se tjedan.*) alebo kvalitatívne vlastnosti (**Hodala je spuštenih ramena.**).¹⁷⁵ Sémantická (významová) podmienenosť sa prejavuje tak, že neprítomnosť atribútu by spôsobila veľmi nepresné, ba dokonca bezvýznamné znenie výpovede (**S njim treba razgovarati na drugi način.**, nie **...na način.*, **Radimo u nemogućim okolnostima.**, nie **...u okolnostima.*).¹⁷⁶

170 PAULINY, Eugen: *Krátká gramatika*, s. 146.

171 IVANOVÁ, Martina: *Syntax*, s. 86.

172 SILIĆ, Josip – PRANJKOVIĆ, Ivo: *Gramatika*, s. 309.

173 Tamtiež, s. 310.

174 SILIĆ, Josip – PRANJKOVIĆ, Ivo: *Gramatika*, s. 310.

175 Tamtiež.

176 Tamtiež, s. 311.

Nezhodný prívlastok sa so substantívom nezhoduje v príslušných gramatických kategóriách, viazanosť na substantívum sa prejavuje tesnou postpozíciou za substantívom. Nezhodný atribút sa najčastejšie vyskytuje v genitíve, tu však Ivanová upozorňuje na problém, ktorý často vzniká práve v súvislosti s touto pádovou formou: môžu vznikáť takzvané „polyinterpretačné“ slovné spojenia, ktoré majú dvojaký význam (*nenávisť nepriateľa / mržnja neprijatelja*) – tento problém dokážeme riešiť použitím predložkovej väzby (*nenávisť voči nepriateľovi / mržnja protiv neprijatelja*).¹⁷⁷

Zhodný, ako aj nezhodný prívlastok môžu teda rozvíjať subjekt aj objekt. Obvyklá pozícia zhodného prívlastku je pred svojim nadradeným členom, nezhodný sa zvykne stavať za svoj nadradený člen. Zhodný a nezhodný prívlastok sa môžu vyskytovať aj v tesnej blízkosti: *Nastup našega zbora bio je glavna točka. Nastup zbora je subordinativna syntagma, kde nezhodný prívlastok zbora rozvíja subjekt nastup, v syntagme našega zbora zhodný prívlastok našega rozvíja slovo zbora.*

Základný slovosled so zhodným atribútom pri subjekte aj objekte je **A S P A O**,

s nezhodným atribútom **S A P O A**.¹⁷⁸

6.2.3 PRÍSLOVKOVÉ URČENIE

Príslovkové určenie (adverbiála, chorv. *priložna oznaka*) je vedľajší vetný člen, ktorým sa označujú rôzne okolnosti, za ktorých sa odohráva dej vyjadrený prísudkom.¹⁷⁹

Podľa povahy výrazu, ktorý je vo vete príslovkovým určením, delíme príslovkové určenia do skupín. Najčastejšie sa vyskytujúcimi sú príslovkové určenia miesta, času a spôsobu, ostatné určujú napríklad príčinu, podmienku, zámer, dôsledok, množstvo a pod. V práci sa zameriame na prvé tri skupiny, ktoré sú najrozsiahlšie.

Príslovkové určenie miesta

Príslovkovým určením miesta sa označuje priestor, na ktorom alebo v súvislosti s ktorým sa dej

¹⁷⁷ IVANOVÁ, Martina: *Syntax*, s. 92.

¹⁷⁸ SILIĆ, Josip – PRANJKOVIĆ, Ivo: *Gramatika*, s. 363.

¹⁷⁹ Tamtiež, s. 304.

alebo prehovor odohráva .¹⁸⁰

Zvlášť časté je používanie zámenných prísloviiek, ktoré označujú priestor viac či menej vzdialený hovoriacemu (*Tuda se ne ide. Ovdje nema mjesta. Ondje će se sve odvijati.*), prípadne neurčité miesto (*Nigdje ga nema. Nekamo je oputovala.*).

Ostatnými výrazmi označujúcimi miesto môžu byť aj ďalšie príslovky - určité (*Vani pada kiša. Dugo smo šetali ulicama.*), ako aj pádové tvary vrátane predložkových výrazov (*Otišli su kući. Sreo sam ga na kolodvoru.*).¹⁸¹

Príslovkové určenie času

Príslovkovým určením času označujeme čas, v ktorom sa odohráva dej vyjadrený v prísudku. Čas môže byť vyjadrený viac či menej konkrétne, a to buď časovými príslovkami (*Sad nije vrijeme za to. Javit ćemo se sutra.*) alebo pádovými tvarmi vrátane predložkových výrazov (*Svaku večer izlazi u grad. Doći će u nedjelju.*).¹⁸²

Príslovkové určenie spôsobu

Príslovkové určenie spôsobu pomenováva okolnosti, za ktorých sa odohráva dej vyjadrený v prísudku, prípadne sú s ním nejako inak spojené.

Z gramatického hľadiska majú veľmi podobnú formu: ide buď o príslovky spôsobu (*Tužno je sve to gledati. Glasno se nasmijala. Naučio je napamet.*) alebo o pádové tvary vrátane predložkových výrazov (*Povikao je jakim glasom. Gledali su nas preko nosa.*).¹⁸³

Postavenie príslovkových určení

Príslovkové určenie sa stavia do vety podľa toho, aký jav pomenováva, resp. na akú otázku

180 SILIĆ, Josip – PRANJKOVIĆ, Ivo: *Gramatika*, s. 307.

181 Tamtiež.

182 Tamtiež.

183 Tamtiež, s. 308.

odpovedá. Príslovkové určenie spôsobu (*priložna oznaka načina* – PON) sa kladie pred predikát:

S PON P O¹⁸⁴

Ostatné príslovkové určenia majú svoje miesto za predikátom, resp. za pomocným slovesom v rozvítom prísudku, alebo za objektom.¹⁸⁵

Základné miesto príslovkových určení však nie je definitívne, aj tu sa môže vyskytovať inverzia. Najčastejšie sa prejavuje postavením príslovkového určenia na začiatku vety.¹⁸⁶

V prípade viacerých príslovkových určení v jednej vete je ich poradie dané logickými zákonitosťami, tradične však tieto vzťahy vyzerajú nasledovne:

- príslovkové určenie miesta (*priložna oznaka mjesta* – POM) predchádza príslovkovému určaniu času (*priložna oznaka vremena* – POV),
- v prípade, že sa vo vete vyskytujú ďalšie dve príslovkové určenia, ktoré sú bližšie nerozoberali, a to príslovkové určenie príčiny (*priložna oznaka uzroka* – POU) a príslovkové určenie účelu (*priložna oznaka svrhe* – POS), tieto sa kladú za POV vo vzájomnom poradí POU, POS¹⁸⁷

Poradie vo vete s niekoľkými príslovkovými určeniami je teda nasledovné:

S PON P POM POV POU POS¹⁸⁸

6.2.4 PRÍSTAVOK

V kapitole o zhodnom prívlastku sme uviedli, že môže byť vyjadrený prídavným menom, zámenom alebo radovou číslovkou. Existuje však aj druh zhodného prívlastku, ktorý je vyjadrený substantívom (prevažne rozvítym) – nazýva sa prístavok (chorv. *apozicija*)¹⁸⁹.

184 SILIĆ, Josip – PRANJKOVIĆ, Ivo: *Gramatika*, s. 364.

185 Tamtiež.

186 LETZ, Belo: *Gramatika*, s. 561.

187 SILIĆ, Josip – PRANJKOVIĆ, Ivo: *Gramatika*, s. 364.

188 SILIĆ, Josip – PRANJKOVIĆ, Ivo: *Gramatika*, s. 364.

189 PAULINY, Eugen: *Krátka gramatika*, s. 148.

Prístavok sa môže viazať:

- s menným predikátom: *Ovo je susjed Petar.*
- so subjektom: *Susjed Petar prodaje kuću.*
- s objektom: *Susjed prodaje kuću bratu Ivanu.*
- s príslovkovým určením: *Susjed ima kuću u gradu Zagrebu.*
- so substantívom vo funkcii nezhodného prívlastku: *Prodana je kuća našeg susjeda Petra.*
- so substantívom vo funkcii iného prístavku: *Ovo je vlasnik kuće susjed Petar.*¹⁹⁰

Z príkladov je vidieť, že miesto prístavku (takisto ako zhodného prívlastku) je pred svojim nadradeným členom. Slovenské aj chorvátske gramatiky však upozorňujú na bežný jav, ktorým je ich opačné poradie, avšak zdôrazňujú nutnosť oddeliť prístavok od svojho nadradeného člena čiarkou (*Ovo je Petar, naš prvi susjed.*).¹⁹¹

Vzhľadom na postavenie prístavku (*apozicija* = AP) pred svojim nadradeným členom,

slovosled s prístavkom vyzerá nasledovne: **AP S P AP O,**

pričom každý takýto prístavok môže mať svoj atribút: **A AP S P A AP O.**¹⁹²

Postavenie prístavku za hlavnú časť vety má schému **S P, AP,**

s objektom a atribútom patriacim k prístavku **S P, A AP O.**¹⁹³

Ako sme uviedli, prístavok je druh prívlastku zhodného, a tak sa predpokladá jeho zhoda s nadradeným členom. Keď sa ale v takýchto slovných spojeniach vyskytujú dve a viac substantív, a tie sú nepremennivé v kategórii rodu, nemôžu sa jedno druhému prispôsobovať. Tak vznikajú slovné spojenia, kde prístavok nie je v zhode so svojim nadradeným členom, a to buď v kategórii rodu (*grad Koprivnica*), čísla (*selo Bošnjaci*), pádu (*u gradu Osijek*), dokonca nemusia byť zhodné ani v jednej

190 SILIĆ, Josip – PRANJKOVIĆ, Ivo: *Gramatika*, s. 313.

191 Tamtiež, s. 314.

192 Tamtiež, s. 363.

193 Tamtiež.

kategórii (*Prenočili smo u hotelu Kolovare.*).¹⁹⁴

6.2.5 DOPLNOK

„Doplnok je vetný člen, ktorým sa platnosť predikátu rozširuje o nový príznak.“¹⁹⁵ V chorvátčine sa takýto vetný člen nazýva *predikatni proširak* – predikát sa takýmto vetným členom akoby rozširuje o predikát z druhej vety. Môže sa zdať formálne aj sémanticky podobný príslovkovému určeniu, ale líši sa od neho tým, že doplnok sa vzťahuje na dva vetné členy zároveň, a to buď na subjekt a predikát, alebo na objekt a predikát.¹⁹⁶ Miesto doplnku vo vete je zvyčajne na niektorom mieste za základným členom predikátu, ale môže byť aj na začiatku vety.¹⁹⁷

Zhodný doplnok má obyčajne podobu adjektíva, ktorý je v pádovej zhode s podmetom (*Ana je ležala smirena.*) alebo s objektom (*Našli smo ga iscrpljena.*).¹⁹⁸ Poloha takéhoto člena v slovenskej vete sa od polohy vo vete chorvátskej nelíši: *Našli sme ho vyčerpaného.*

Nezhodný doplnok sa s menom, ku ktorému sa vzťahuje, nezhoduje v páde, prípadne ani v čísle a rode:

*Ranený ležal so zatvorenými očami. Juraj prišiel k nám ako inštruktor.*¹⁹⁹

*Našli su ga u ranama. Vratio se iz rata kao bogataš.*²⁰⁰

Doplnok môže byť vyjadrený aj prechodníkom. Tento je definovaný ako dej, ktorý sa koná v súvislosti s iným dejom vyjadreným v predikáte, pričom tento dej musí mať rovnaký subjekt ako dej v predikáte.²⁰¹ *Prešiel okolo, nahlas sa smejúc.* V chorvátčine je tvar prechodníka určený časom – v minulom čase (glagolski prilog prošli) sa tvorí inak, ako v čase prítomnom (glagolski prilog sadašnji):²⁰²

194 SILIĆ, Josip – PRANJKOVIĆ, Ivo: *Gramatika*, s. 313.

195 PAULINY, Eugen. *Slovenská gramatika: (Opis jazykového systému)*. Bratislava 1981, s. 270.

196 Tamtiež, s. 270.

197 LETZ, Belo: *Gramatika*, s. 562.

198 SILIĆ, Josip – PRANJKOVIĆ, Ivo: *Gramatika*, s. 292.

199 PAULINY, Eugen: *Krátká gramatika*, s. 149.

200 SILIĆ, Josip – PRANJKOVIĆ, Ivo: *Gramatika*, s. 292.

201 PAULINY, Eugen. *Slovenská gramatika*, s. 195.

202 SILIĆ, Josip – PRANJKOVIĆ, Ivo: *Gramatika*, s. 292.

*Promatrao nas je **nalaktivši se**.*²⁰³

*Prolazio je kraj nas **pjevušeći**.*²⁰⁴

Slovosledne sa však tieto dva druhy prechodníka v chorvátčine nelíšia, stoja obvykle na konci vety (pokiaľ nie sú rozvítené ďalšími členmi, napr. *Prolazio je kraj nas, pjevušeći lijepu pjesmu.* - pozn. autora). Na vyššie uvedených príkladoch vidíme, že ak je prechodník rozvítený, oddeľuje sa od zvyšku vety čiarkou (Rovnako aj v slovenskej vete: *Jeden z nich sedel na lavici, čakajúc na večeru.*), ak je holý, potom sa čiarkou neoddeľuje (v slovenčine napr. *Obrátiac sa pozrela na mňa.*)²⁰⁵

Na nasledujúcej ukážke z chorvátskeho originálu a slovenského prekladu možno vidieť obľubu používania prechodníka v beletrii – prekladateľ (do určitej miery) nepociťuje potrebu pretransformovať prechodník do iného tvaru:

*Šua je išla u korak za mnom, **ne sumnjajući** u moju odlučnost, **crpeći** hrabrost iz mojih pokreta, i **ne sluteći** da bih se najradije okrenula i pobjegla u okrilje tvrdih zidina našega grada.* (H, 96)

*Šua šla krok za mnou, **nepochybujúc** o mojom odhodlaní, **čerpajúc** odvahu z mojich pohybov a **ani netušila**, že by som sa najradšej obrátila a ušla pod záštitu mocných múrov nášho mesta.* (S, 58)

V slovenskej verzii už prekladateľ nezvolil tretí prechodník, ale použil spojenie „ani netušila“, čím chcel pravdepodobne zdôrazniť nevedomosť subjektu. Táto zmena však nijako neovplyvnila informáciu a atmosféru, ktorú mala výpoveď priniesť.

203 SILIĆ, Josip – PRANJKOVIĆ, Ivo: *Gramatika*, s. 292.

204 Tamtiež.

205 PAULINY, Eugen: *Krátká gramatika*, s. 560

7 ZÁVER

Témou práce bol slovosled v jazyku chorvátskom a slovenskom. Okrem uvedenia do problematiky slovosledu, rozlíšenia pojmov, uvedenia základných definícií a popísaní jednotlivých slovosledných princípov v každom jazyku, primárnym cieľom práce bolo porovnať slovosled chorvátčiny a slovenčiny ako jazykov príbuzných a tým pádom do značnej miery podobných.

Už pri jazykoch s viazaným slovosledom pozorujeme zmenu základného slovosledu v citovo zafarbenej reči alebo beletrii. Slovanské jazyky, ktorých slovosled je nazývaný voľným, majú nielen menej prísne pravidlá pre postavenie slov či slovných spojení vo vete, no disponujú voľnosťou, ktorá môže slová ukladať aj na nezvyčajné miesta.

Vzhľadom na to, že v skúmaných jazykoch existuje určitá miera viazanosti a voľnosti, práca nahliadala na slovosled v dvoch základných rovinách – gramatickej a významovej. Osobitne stojí kapitola o kontextových slovách – klitikách. Poslednou je kapitola o jednotlivých vetných členoch a ich postavení vo vete.

Gramatická rovina skúma poradie členov v takzvaných syntagmách, čo sú spojenia slov nejakým spôsobom na sebe závislých. Tieto vzťahy sú trojakého charakteru: prisudzovanie (tvorí predikatívnu syntagmu), podrad'ovanie (tvorí subordinatívnu syntagmu) a prirad'ovanie (tvorí koordinatívnu syntagmu). Základné poradie členov predikatívnej syntagmy je 1. podmet 2. prísudok, mennej subordinatívnej syntagmy s adjektívnym prívlastkom 1. zhodný prívlastok 2. substantívum a s neadjektívnym prívlastkom 1. substantívum 2. nezhodný prívlastok, prípadne 1. zhodný prívlastok 2. substantívum 3. nezhodný prívlastok a v koordinatívnej syntagme sa rovnocenné členy spájajú pomocou prirad'ovacích spojok alebo čiarok. Pre základné aj obrátené poradie v syntagmách platia v chorvátčine a slovenčine rovnaké pravidlá, čo dokazuje množstvo príkladov z ilustračného textu *Judita*, kde prekladateľ volil rovnaké poradie, ako je poradie originálu.

Významová rovina nahliada na poradie častí vety realizovanej v kontexte, a teda výpovede. Delí ju na časť známu (východisko) a novú (jadro). Východisko a jadro sa realizujú rôznymi spôsobmi, a to podľa toho, ako sú zapojené do kontextu či situácie. Najčastejšie vzájomné poradie je 1. východisko 2. jadro, avšak časté je aj inverzné poradie. Väčšina výpovedí okrem východiska a jadra obsahuje aj tranzitný člen, ktorým zvykne byť sloveso z prísudku. Tento člen spája východisko s jadrom a pracuje v obidvoch jazykoch rovnakým spôsobom.

Častým spôsobom signalizovania jadra výpovede je intonácia. Prejavuje sa v hovorenom prejave a jej vhodným zvolením sa dá ľahko vytýčiť jadro výpovede.

Kontextové slová alebo klitiky dotvárajú vetu tým, že naznačujú okolnosti výpovede. Tieto neplnovýznamové slová stoja pred alebo za prízvuchným slovom a podľa toho sa delia na proklitiky a enklitiky. V slovanských jazykoch je takýchto slov pomerne veľké množstvo a ich poradie vo výpovedi stanovujú prísne pravidlá. Jedným z hlavných prínosov práce je zistenie, že najviac rozdielov v slovoslede chorvátčiny a slovenčiny je práve v umiestňovaní klitik.

Zásadné rozdiely v používaní a ukladaní proklitik sú možnosť postavenia predložky medzi jednotlivé časti neurčitého zámena v chorvátčine, pričom slovenčina toto neumožňuje, a samostatná pozícia neurčitej častice *ne (ni)*, pričom v slovenčine býva spojená so slovesom.

Postavenie a používanie enklitik v skúmaných jazykoch sa takisto značne líši. Prvým rozdielom je existencia častice *li* v chorvátčine, pomocou ktorej sa tvoria hlavne opytovacie otázky. Ďalšou odlišnosťou je tvorenie minulého času – používanie pomocného slovesa *biti* v každej osobe a čísle, pričom v slovenčine sa vyžaduje len v 1. a 2. osobe obidvoch čísel. Rozdielne je aj tvorenie kondicionálu a postavenie enklitiky *by/bi* – v chorvátskej otázke na začiatku vety a v slovenskej na druhom mieste. Všeobecne platí, že enklitika stojí vo vete za prvým prízvuchným slovom alebo slovným spojením. Chorvátčina je však zvláštna tým, že vo vysokom štýle sa enklitika kladie za prvé prízvuchné slovo aj vtedy, keď je na začiatku vety slovné spojenie, a teda toto slovné spojenie sa enklitikou rozdelí.

Postavenie jednotlivých vetných členov ako takých sa v chorvátskej a slovenskej vete nelíši.

Vo výpovedi sa vzhľadom na východisko a jadro predpokladá stredová poloha tranzitného člena, a teda aj stredová poloha slovesa z predikátu. Vo vzťahu k subjektu je obvykle na druhom mieste, ale ak je subjekt jadrom výpovede a treba ho umiestniť na jej koniec, stojí predikát pred ním. Sloveso môže stáť aj na konci vety a mať pred sebou svoje rozvíjacie členy. Ak je predikát menný, tak prvé stojí sloveso a druhé je slovo, ktoré s ním tvorí predikát.

Zvyčajné miesto subjektu je na začiatku vety, no môže ležať za predikátom alebo za jeho rozvíjacími členmi.

Úlohou vedľajších vetných členov je rozvíjať iný vetný člen. Objekt rozvíja predikát, za ktorým vo vete stojí. Atribút je rozvíja podstatné meno, nech je v úlohe akéhokoľvek vetného člena. Je závislý

na svojom nadradenom člene a stojí buď pred ním (zhodný atribút) alebo za ním (nezhodný atribút). Príslovkové určenie označuje okolnosti, za ktorých sa odohráva dej vyjadrený predikátom. Každý druh príslovkového určenia má svoje obvyklé miesto vo vete: príslovkové určenie spôsobu sa obvykle kladie pred predikát, ostatné príslovkové určenia majú svoje miesto za predikátom, za pomocným slovesom v rozvítom prísudku alebo za objektom. Prístavok je druh zhodného prívlastku vyjadrený substantívom a stojí buď pred ním, alebo za ním, pričom v druhom prípade musí byť od svojho nadradeného člena oddelený čiarkou. Doplnok je vetný člen podobný príslovkovému určeniu, ktorý rozvíja predikát a stojí za jeho základným členom, prípadne na začiatku vety. Mimoriadne častý je doplnok vyjadrený prechodníkom, a to v oboch skúmaných jazykoch.

Slovosled je téma široká a "labilná" a nestanovuje také jasné pravidlá, aké existujú napríklad pri tvorení slov. Napriek tomu v každej vete, výpovedi a prehovore musia byť splnené určité podmienky, ktoré zabezpečia poriadok a tým aj správne pochopenie informácie. Okrem gramatických noriem stanovujúcich slovosled jazyka je dôležitý kontext alebo situácia, v ktorej sa konkrétna výpoveď vyskytuje. Pri prekladoch textov vznikajú často úskalia, ktoré je potrebné riešiť prihliadaním na úzus konkrétneho jazyka či dokonca intuíciu. Tá niekedy ako jediná napovie, ako text preložiť tak, aby v jazyku, do ktorého sa prekladá, vyznel prirodzene. V texte, ktorý ilustroval túto prácu, sa vyskytovalo množstvo figúr, ktoré vznikli obrátením štandardného poradia v syntagme alebo výpovedi. Na konkrétnych príkladoch z originálu a prekladu sme dokázali, že v slovenčine platia takmer zhodné pravidlá poradia vetných komponentov a častí výpovede a že v oboch jazykoch sa využívajú podobné, v mnohých prípadoch zhodné figúry. Napriek tomu v preklade vznikli voči originálu zmeny, a to tam, kde bolo z hľadiska jazykového úzu či osobného pocitu autora vhodnejšie použiť iný slovosled.

8 SAŽETAK

Tema ovog preddiplomskog rada je red riječi na hrvatskom i slovačkom jeziku. Rad objašnjava osnovne pojmove i navodi definicije koje se tiče redosljeda općito. Osim toga da opisuje pravila redosljeda na hrvatskom i slovačkom jeziku posebno, ciljem je rada uglavnom usporediti redosljed ovih jezika i pronaći bitne razlike između njih.

Hrvatski i slovački jezik imaju takozvani slobodni red riječi. To znači da mogu neke riječi ili sintagme stavljati na razna mjesta ali oni također imaju pravila koje se moraju održavati. Uz to gledamo na red riječi u dviju razinama: u gramatičkoj razini (koristimo pojam rečenica) i u razini značenja (koristimo pojam iskaz). Posebno stoji poglavlje o enklitikama i proklitikama i poglavlje o članovima rečenice i njihovom mjestu u rečenici.

U gramatičkoj razini se rad bavi sintagmom – dvojici ili skupini punoznačnih riječi koje mogu biti u raznim odnosima. Prema tomu postoje tri vrste sintagma: predikativna, subordinativna i koordinativna.

Osnovni je red u predikativnoj sintagmi 1. subjekt 2. predikat, u subordinativnoj sintagmi 1. sročni atribut 2. imenica ili 1. imenica 2. nesročni atribut ili 1. sročni atribut 2. imenica 3. nesročni atribut i u koordinativnoj sintagmi se njezini istovrijedni članovi druže spojevima ili zarezima.

U razini značenja se rad bavi redom riječi u iskazu (rečenice realizirane u kontekstu). Iskaz ima dva osnovna dijela – poznato i novo – ovakav je i njihov osnovni red. Većina od iskaza ima i treći član – glagol koji povezuje novo i poznato (povezuje iskaz sa kontekstom). Novo i poznato u iskazu se može značiti i intonacijom.

Važno je u hrvatskome stavljanje enklitika i proklitika. Oni su nepunoznačne i nenaglašene riječi koje se nalaze ispred ili iza naglašenih riječi i njihov red u rečenici ima stroga pravila. U enklitikama i proklitikama nalazimo najvažnije razlike između hrvatskog i slovačkog jezika.

Teorija je u radu ilustrirana mnogim primjerima iz romana Mira Gavrana *Judita* i njihovog slovačkog prijevoda. Ovi primjeri pokazuju da su hrvatski i slovački slični jezici i da se njihov redosljed samo malo razlikuje. U *Juditi* se radi o biblijski tekst koji je karakterističan mnogim stilskim figurama, među njima i obrnut red riječi u sintagmama i iskazima, i radi sačuvanja originalnog karaktera teksta je prevoditelj pokušao sačuvati i originalni red riječi. Promijenio ga je samo u slučajima kad na slovačkome nije bilo moguće staviti izvorni redosljed zbog različitih pravila ili navika u jeziku.

9 LITERATÚRA

9.1 PRIMÁRNA LITERATÚRA

- BARIĆ, Eugenija a kol.: *Hrvatska gramatika*. 4. vyd. Zagreb 2005.
- ČECHOVÁ, Marie: *Čeština, řeč a jazyk..* 2. preprac. vyd. Praha 2000.
- DANEŠ, František: *Intonace a věta ve spisovné češtině*. Praha 1957.
- FRANČIĆ, Anđela – HUDEČEK, Lana – MIHALJEVIĆ, Milica: *Normativnost i višefunkcionalnost u hrvatskome standardnom jeziku*. 2. vyd. Zagreb 2006.
- GAVRAN, Miro: *Judita: roman*. Zagreb 2011.
- GAVRAN, Miro: *Judita*. Preložil Ján Jankovič. Bratislava 2001.
- GREPL, Miroslav – KARLÍK, Petr: *Skladba spisovné češtiny*. Praha 1986.
- IVANOVÁ, Martina: *Syntax slovenského jazyka*. Prešov 2011.
- IVANOVÁ-ŠALINGOVÁ, Mária – MANÍKOVÁ, Zuzana: *Slovník cudzích slov*. Tretie, revid. vyd. Bratislava 1990.
- LETZ, Belo: *Gramatika slovenského jazyka*. Bratislava 1950.
- MISTRÍK, Jozef: *Lingvistický slovník*. Bratislava 2002.
- MISTRÍK, Jozef: *Slovosled a vetosled v slovenčine*. Bratislava 1966.
- ONDRUŠ, Šimon – SABOL, Ján: *Úvod do štúdia jazykov*. Bratislava 1987.
- PAULINY, Eugen: *Krátká gramatika slovenská*. Bratislava 1971.
- PAULINY, Eugen: *Slovenská gramatika: (Opis jazykového systému)*. Bratislava 1981.
- SILIĆ, Josip – PRANJKOVIĆ, Ivo: *Gramatika hrvatskoga jezika: za gimnazije i visoka učilišta*. 2. vyd. Zagreb 2005.
- TEŽAK, Stjepko – BABIĆ, Stjepan: *Gramatika hrvatskoga jezika: priručnik za osnovno jezično obrazovanje*. 11. vyd. Zagreb 1996.
- UDIER, Sanda Lucija: Položaj glagolskih enklitika u nastavi hrvatskoga kao stranoga jezika za početnike. *LAHOR: časopis za hrvatski kao materinski, drugi i strani jezik*, 20. 6. 2006

9.2 SEKUNDÁRNA LITERATÚRA

GREPL, Miroslav: *Příruční mluvnice češtiny*. Praha 2008.

KLIMEŠ, Lumír: *Slovník cizích slov*. Praha 1994.

Kol. autorov pod vedením Jiřího Krausa: *Nový akademický slovník cizích slov*. Praha 2005.

MISTRÍK, Jozef: *Moderná slovenčina*. 2. vyd. Bratislava 1988.

POŽGAJ HADŽI, Vesna i sur.: *Izazovi kontrastivne lingvistike*. Ljubljana 2012. Preložil Jakob Patekar.

PRANJKOVIĆ, Ivo: *Druga hrvatska skladnja: sintaktičke rasprave*. Zagreb 2001.

PRANJKOVIĆ, Ivo: *Hrvatska skladnja: rasprave iz sintakse hrvatskoga standardnog jezika*. Zagreb 2002.

9.3 INTERNETOVÉ ZDROJE

<http://www.ujc.cas.cz/lingviste/mathesius-vilem.html> 25. 4. 2014

<http://referaty.aktuality.sk/stylisticke-figury-v-literature/referat18812>

<http://cvecarstvo.com/2013/05/26/africka-ljubica/> 25. 4. 2014

<http://kvetinkovo.webnode.sk/blog/drobne-rady-v-pestovani/> 25. 4. 2014

<http://www.coolinarika.com/clanak/jerihonska-ruza/> 25. 4. 2014

<http://www.kvetinky.eu/ruza-z-jericha-r30.htm> 25. 4. 2014

<http://survival.aforumfree.com/t4227-zeevi-ili-dvojezupci-lagomorpha> 25. 4. 2014

<http://www.naturala.hr/indeksi/dodaci-prehrani/askorbinska-kiselina-397/99/> 25. 4. 2014

<http://www.ljekovite-biljke.com/voce/sumska%20jagoda.html> 25. 4. 2014

http://hr.wikipedia.org/wiki/Sjedinjene_Ameri%C4%8Dke_Dr%C5%BEave 25. 4. 2014

http://hr.wikipedia.org/wiki/Ivan_IV.,_ruski_car 25. 4. 2014

http://hr.wikipedia.org/wiki/Karlo_Veliki 25. 4. 2014

<http://www.matica.hr/> 25. 4. 2014

<http://hr.wikipedia.org/wiki/Polisindeton> 25. 4. 2014

<http://sk.wikipedia.org/wiki/Asyndeton> 25. 4. 2014

<http://www.veronica.host.sk/fytoterapia/herbar/041.htm>

http://sk.wikipedia.org/wiki/Zajac_po%C4%BEn%C3%BD

https://sk.wikipedia.org/wiki/Kyselina_s%C3%ADrov%C3%A1